

K. PLUTUS

**MIDA ON UUT
NÕUKOGUDE
TSIVIILSEADUSANDLUSES?**

**NSV LIIDU JA LIIDUVABARIIKIDE
TSIVIILSEADUSANDLUSE ALUSTEST**

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS . TALLINN 1962

Arh. - 202.

A-24675 2

K. PLUTUS

MIDA ON UUT
NÕUKOGUDE
TSIVIILSEADUSANDLUSES?

NSV LIIDU JA LIIDUVABARIIKIDE
TSIVIILSEADUSANDLUSE ALUSTEST

1962

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS . TALLINN

34N4

P61

2

Tartu Riikliku Ülikooli

Raamatukogu

54459

EESSÕNA

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress seadis Nõukogude rahva ette grandioosse ülesande — kommunistliku ühiskonna ülesehitamise.

NLKP programmis öeldakse, et selle ülesande täitmisel: „Väga tähtis on ka edaspidi **tugevdada sotsialistlikku õiguskorda**, täiustada õigusnorme, mis reguleerivad majanduslik-organisatoorset ja kultuurilis-kasvatuslikku tööd ning aitavad kaasa kommunistliku ülesehitustöö ülesannete lahendamisele ja isiksuse igakülgsele õitsengule.“¹

Üheks esimeseks selliseks seadusandlikuks aktiks, mis täiel määral vastab nendele NLKP programmis tähendatud nõuetele, on 8. detsembril 1961. aastal NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärgul kinnitatud „NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilseadusandluse alused“.

Selles aktis on väljendatud kõik üldised ja printsiipiaalsed seisukohad Nõukogudemaa varaliste suhete ja nendega seotud isiklike mittevaraliste suhete tsiviilõigusliku reguleerimise kohta.

„Alused“ lähtuvad varaliste suhete ühtse õigusliku reguleerimise vajadusest NSV Liidus, sõltumata nende suhete osaliste koosseisust. Nende suhete osalisteks on nii sotsialistlikud organisatsioonid kui ka kodanikud. Varaliste suhete õigusliku reguleerimise ühtsus tuleneb sotsialistliku majandussüsteemi sisust, sotsialistlikust omandist tootmisriistadele ja -vahenditele, sotsialistlikust omandist tuleneva kodanike isikliku omandiõiguse tarbimise iseloomust ja rahvamajanduse planeerimisest.

„Kommunistliku tootmise eesmärgiks on,“ öeldakse NLKP programmis, „tagada ühiskonna lakkamatu progress, anda igale ühiskonnaliikmele materiaalseid ja kul-

¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 97.

tuurilisi hüvesid vastavalt tema kasvavatele vajadustele, individuaalsetele nõuetele ja maitsetele.”² Seetõttu seadusandja, lähtudes varaliste suhete reguleerimise ühtsuse vajadusest, lükkas tagasi nõndanimetatud „majandusõiguse“ pooldajate üksikute juristide-teadlaste ettepanekud, kes soovitasid piirata tsiviilseadusandluse keh tivust vaid kodanike varaliste suhete ringiga. Organisatsioonide vahelisi suhteid reguleerivad seadusandlikud normid aga soovitasid nad eraldada iseseisvaks seadusandluse- ja õiguseharuks. Nende ettepanekute vastuvõtmine oleks tegelikult tähendanud, et kogu sotsialistliku majanduse ühtsusest tingitud varaliste suhete süsteem NSV Liidus oleks kunstlikult lõhestatud ning ühes sellega oleks rikutud ka ühiskonna ja üksikisiku huvide harmooniline kooskõla.

Arusaadavalt „Aluste“ väljaandmine ei kõrvalda, vaid eeldab mitmeharulise erialase seadusandluse olemasolu hangete, kapitaalehituse, veoste plaanilise veo, arveldus- ja krediidisuhete, samuti kodanike mitmesuguste varaliste ja isiklike mittevaraliste suhete valdkonnas. Kuid see seadusandlus tugineb „Alustes“ olevatele tsiviilõiguse põhiseisukohtadele.

„Vene NFSV tsiviilkoodeks“, mis võeti vastu 1922. aastal ja oli eeskujuks teiste liiduvabariikide tsiviilkoodeksite väljatöötamisel, on oma kehtivuse aja kestel suurt mõju avaldanud sotsialistlike varaliste suhete reguleerimisele ja nende edasiarendamisele meie maal. Kuid peale sotsialismi täielikku ja lõplikku võitu Nõukogude Liidus on paljud õigusnormid ja seisukohad selles koodeksis vananenud, mis ei vasta enam kaasaja tingimustele ja sotsialistliku ühiskonna varaliste suhete edasiarendamiseks vajalike õigusnormide nõuetele.

„Alustesse“ on sisse võetud hulk kohtu- ja arbitraažipraktikaga aastate vältel läbikontrollitud ja end elus täielikult õigustanud tsiviilõiguslikke norme, samuti hulk uusi, elu poolt tõstatatud ja õigusteaduse poolt teoreetiliselt põhjendatud seisukohti. Seejuures „Alused“ mitte ainult ei fikseeri olemasolevaid suhteid, vaid vastavalt NLKP programmi nõuetele aitavad kaasa ka nende edasiarendamisele ja uute suhete tekkimisele.

² Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 59.

„Alustes“ peegeldub järjekindlalt meie ühiskonna edasiarenemise üldine joon, s. o. nõukogude demokraatia edasise laiendamise ja seaduslikkuse tugevdamise joon.

Käesoleva töö ülesandeks on anda ülevaade „NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilseadusandluse alustest“ ning peatuda nendel uutel tsiviilõiguslikel normidel, mis ühel või teisel määral erinevad seni kehtivatest seadusenormidest.

I osa

ULDSATTED

„NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilseadusandluse alused“ koosnevad sissejuhatausest ja kaheksast osast.

Sissejuhatuses on fikseeritud Nõukogude Liidu astumine kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ülesehitamise perioodi ja selle perioodi ülesanded, millisteks on kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomine, kodanike kasvatamine kõrges kommunistliku ideelisuse vaimus, sotsialistlike ühiskondlike suhete järkjärguline muutumine kommunistlikeks, ning on näidatud, millel põhineb selle perioodi majandus, omandi vormid ja miliseid suhteid reguleerib nõukogude tsiviilseadusandlus.

Nõukogude tsiviilseadusandlus on tähtis vahend seaduslikkuse edasise tugevdamisel varaliste suhete valdkonnas ja sotsialistlike organisatsioonide ning kodanike õiguste kaitsmisel. Nõukogude tsiviilseadusandlus aitab aktiivselt kaasa kommunistliku ülesehitustöö ülesannete lahendamisele, sotsialistliku majandussüsteemi ja sotsialistliku omandi tugevnemisele ning selle vormide arenemisele ühtseks kommunistlikuks omandiks, plaanilise ja lepingulise distsipliini, isemajandamise tugevdamisele, hangete õigeaegsele täitmisele, toodangu kvaliteedi pidevale tõstmisele, kapitaalehituse plaanide täitmisele ja kapitaalmahutuste efektiivsuse tõstmisele, põllumajandussaaduste riiklikule kokkuostule, nõukogude kaubanduse arendamisele.

Seega võib liialdamata öelda, et NSV Liidus ei ole ühtki rahvamajandusharu, mis ei vajaks tsiviilõiguslikku reguleerimist ja ei tunneks tsiviilseadusandluse aktiivset mõju.

Tähtis koht on tsiviilseadusandlusel ka nõukogude kodanike elus. Ta reguleerib kodanike eneste vahelisi suhteid, mis on seotud vara valdamise, kasutamise ja käsutamisega, samuti nende suhteid ettevõtete, asutuste ja organisatsioonidega, kes rahuldavad nõukogude kodanike materiaalseid ja kultuurilisi vajadusi. Jutt on koduse majapidamise ja isikliku tarbimise esemete omandamisest, elamute ja transpordivahendite kasutamisest jt.

Nõukogude tsiviilseadusandlus aitab kaasa kodanike materiaalsete ja kultuuriliste huvide kaitsele ning nende huvide õigele kooskõlastamisele kogu ühiskonna huvidega, kodanike loominguilise initsiatiivi arendamisele teaduse ja tehnika, kirjanduse ja kunsti alal.

Vastavalt nendele, sissejuhatuses tsiviilseadusandlusele püstitatud nõuetele, määrab „Aluste“ § 1 nõukogude tsiviilseadusandluse ülesanded: reguleerida varalisi ja nendega seotud isiklikke mittevaralisi suhteid kommunismi materiaalse tehnilise baasi loomise ja kodanike materiaalsete ning vaimsete vajaduste üha täielikumana rahuldamise eesmärgil.

Nõukogude tsiviilseadusandlus reguleerib varalisi suhteid esiteks sotsialistlike ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide eneste vahel, teiseks kodanike suhteid sotsialistlike ettevõtete, asutuste ja organisatsioonidega ja kolmandaks varalisi suhteid kodanike eneste vahel.

Mitmesugused varaliste suhete vormid meie ühiskonnas on omavahel orgaanilises ühtsuses. See ühtsus põhineb sotsialistlikul majandussüsteemil ning tootmisriistade ja vahendite sotsialistlikul omandil, kodanike isikliku omandi tihedal seosel ja sõltuvusel sotsialistlikust omandist. See on ka loomulik, sest isikliku omandi allikaks on meil nõukogude kodanike töö ühiskondlikus tootmises.

Kuid Nõukogude tsiviilseadusandlus ei reguleeri mitte ainult varalisi ja nendega seotud isiklikke mittevaralisi suhteid (viimasteks on autori- ja leiutusõigusest tulenevad ja muud suhted), vaid seaduses ettenähtud juhtudel ka teisi, varaliste suhetega mitte seotud isiklikke mittevaralisi suhteid, nagu näiteks nõukogude kodanike au ja väärikuse kaitsest tulenevaid suhteid.

NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilseadusandlust ei kohaldata varaliste suhete kohta, mis tulenevad ühe poole administratiivsest alluvusest teisele poolele ning samuti maksu- ja eelarveliste suhete kohta, sest tsiviilõiguslikes suhetes eeldatakse nende osaliste võrdõiguslikkust. Administratiivsest alluvusest tulenevates varalistes suhetes aga see võrdõiguslikkus puudub. Siin võib kõrgemalseisev organ alluvuses olevale poolele anda korraldusi varaliste suhete reguleerimiseks. Samuti puudub poolte võrdõiguslikkus maksu- ja eelarvelistes suhetes, kuna vastavalt kehtivatele seadustele kuuluvad maksu- ja eelarvelistest suhetest tulenevad kohustused täitmisele vastuvaidlematus korras.

Tsiviilseadusandlust ei rakendata ka perekonna-, töö- ja maasuhetes ning kolhoosides nende põhikirjast tulenevates varalistes suhetes. Neid suhteid reguleeritakse vastavalt perekonna-, töö-, maa- ja kolhoosiseadusandlusele.

Vastavalt NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 10. aprilli 1962. a. seadluse „Tsiviilseadusandluse aluste“ ja „Tsiviilkohtumenetluse aluste“ kehtestamise korra kohta §-le 2 „NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilseadusandluse alused“ kohaldatakse tsiviilõigusuhetele, mis on tekkinud peale „Aluste“ kehtestamist, s. o. alates 1. maist 1962. a. Enne 1. maid 1962. a. sõlmitud lepingute ja muude tsiviilõigusuhete osas kuuluvad „Alused“ kohaldamisele nende õiguste ja kohustuste suhtes, mis tekivad peale „Aluste“ kehtestamist, välja arvatud mõningad erandid.

NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilseadusandluse omavaheline piiritus on iseloomustatud „Aluste“ §-s 3. Seoses liiduvabariikide iseseisvuse ja õiguste järjekindla laiendamisega seadusandluse valdkonnas, näeb see paragrahv ette, et kooskõlas „Alustega“ reguleerivad liiduvabariikide tsiviilkoodeksid ja muud tsiviilseadusandluse aktid nii „Alustes“ ettenähtud kui ka neis ettenägemata varalisi ja isiklikke mittevaralisi suhteid. See õigusnorm võimaldab liiduvabariikidele seadusandliku initsiatiivi laialdast arendamist sõltuvalt vajadusest ja sätib ühtlasi et põhilisteks tsiviilõigusuhete reguleerimise allikateks on tulevikus liiduvabariikide tsiviilkoodeksid ja muud tsiviilseadusandluse aktid.

NSV Liidu tsiviilseadusandluse reguleerida on jäetud

kõige tähtsamad varalised sotsialistlike organisatsioonide vahelised suhted toodangu hangete ja kapitaalehituse alal, kolhoosides ja sovhoosides põllumajandussaaduste riikliku kokkuostu alal, samuti kõige tähtsamad sotsialistlike organisatsioonide ja kodanike vahelised suhted, raudtee-, mere-, jõe-, õhustranspordi- ja sideorganisatsioonide, riikliku kindlustuse ja krediidasutuste suhted klientuuriga ning omavahel, samuti seoses avastuste, leiutuste ja ratsionaliseerimisettepanekutega tekkivad suhted ja teised suhted, mille reguleerimine NSV Liidu Konstitutsiooni ja „Alustega“ on antud NSV Liidu pädevusse. Nende suhete osas võib liiduvabariikide seadusandlusega lahendada vaid neid küsimusi, mis on NSV Liidu seadusandlusega antud liiduvabariikide pädevusse.

Väliskaubandusalaste suhete reguleerimine määratakse kindlaks NSV Liidu eriseadusandlusega ja NSV Liidu ja liiduvabariikide üldise tsiviilseadusandlusega.

„Aluste“ § 4 sisaldab tsiviilõiguste ja -kohustuste tekkimise alused. Võrreldes senikehtiva seadusandlusega on laiendatud tsiviilõigussuhete tekkimise aluseid. Nendeks võivad olla ka kodanike ja organisatsioonide teod, mis küll ei ole ette nähtud seaduses, kuid mis tsiviilseadusandluse üldiste aluste ja mõtte kohaselt loovad tsiviilõigusi ja -kohustusi.

Tsiviilõigused ja -kohustused tekivad: 1) seaduses ette nähtud tehingutest ning samuti tehingutest, mis ei ole küll seaduses ette nähtud, kuid ei ole ka sellega vastuolus; 2) administratiivaktidest, sealhulgas planeerimisaktidest riiklikele, kooperatiivsetele ja ühiskondlikele organisatsioonidele; 3) avastuste, leiutuste, ratsionaliseerimisettepanekute tulemusena, teaduslike, kirjandus- ja kunstiteoste loomise tulemusena; 4) teisele isikule kahju tekitamise, samuti küllaldase aluseta teise isiku vahendite arvel vara soetamise või säästmise tagajärjel; 5) kodanike ja organisatsioonide muude tegude tagajärjel; 6) sündmuste tagajärjel, millega seadus seostab tsiviilõiguslike tagajärgede saabumise.

Eriti suur tähtsus tsiviilõiguste realiseerimisel ja tsiviilkohustuste täitmisel on „Aluste“ §-l 5, mis, tagades tsiviilõiguste kaitse, sätib ühtlasi, et tsiviilõigusi ei kaitsta seadusega, kui neid realiseeritakse nende õiguste eesmärgi vastaselt. Samas paragrahvis rõhutatakse, et kodanikud ja organisatsioonid peavad järgima seadust,

austama sotsialistliku ühiselu reegleid ning kommunismi ehitava ühiskonna moraaliprintsiipe.

Toodud seisukohtade seadusandlik fikseerimine „Alustes“ aitab kaasa kommunistliku kasvatus ülesannete lahendamisele.

NLKP Keskkomitee aruandes partei XXII kongressile rääkis N. S. Hruštšov vajadusest kasvatada austust nõukogude seaduste vastu, vajadusest täiel määral kasutada nii seaduse jõudu kui ka ühiskondlikku mõjutamist.³

See kehtib ka seaduste kohta, mis reguleerivad tsiviilõiguslikke varalisi suhteid. Meil on juhuseid, kus üksikud kodanikud, mõnikord ka organisatsioonide juhid ja teised ametiisikud tsiviilõiguste realiseerimisel püüavad mööda minna seadusest või toimivad riiklike huvide kahjuks ilmses vastuolus seadusega.

NSV Liidu Ülemnõukogu seitsmendal istungjärgul kritiseeriti neid majandusjuhte, kes oma tegevuses vastandavad seaduslikkust otstarbekohasusele ja otstarbekohasust mõistavad ainult nii, kuidas see neile kitsastes ametkondlikes huvides kasulik on. Sellest tulevadki lepinguliste kohustuste rikkumised ja riiklike plaaniliste ülesannete ignoreerimine. Kõik see negatiivne on piduriks kommunistlikus ülesehitustöös ja tuleb välja juurida, muu hulgas ka tsiviilõiguslike mõjutusvahenditega.

Üksikasjaliselt on „Alustes“ esitatud tsiviilõiguste kaitse moodused kohtus, arbitraažis ja vahekohtus. Seda võidakse teha rikutud tsiviilõiguste tunnustamise teel või õiguse rikkumiseni kehtinud olukorra ennistamise ja õigust rikkuvate tegude tõkestamise teel või kohustuste natuuras täitmisele sundimise teel või õigussuhete lõpetamise ja muutmise teel või tekitatud kahju ja seaduses või lepingus ettenähtud juhtudel leppetrahvi (trahvi, viivise) sissenõudmise teel isikult, kes rikkus õigust. Samuti võidakse tsiviilõigusi kaitsta ka muude seaduses ettenähtud vahenditega.

Seega esmakordselt nõukogude tsiviilseadusandluses on üldistatud kujul formuleeritud kõik teoreetiliselt ja praktiliselt võimalikud moodused tsiviilõiguste kaitseks kohtus, arbitraažis või vahekohtus.

NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandlusega kindlaks

³ Vt. N. S. Hruštšov. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 84.

teistaastaseks saamisega. Mitte ühegi kodaniku õigus- või teovõimet ei või piirata teisiti, kui seaduses ettenähtud juhtudel ja korras, ning kõik tehingud, mis on suunatud õigus- või teovõime piiramisele, on tühised.

„Aluste“ §-s 9 on esmakordselt ühes õigusnormis antud kodanike õigusvõime sisu. Vastavalt seadusele võivad kodanikud omada vara isikliku omandina, õigust kasutada eluruume ja muud vara, pärida ja pärandada vara, valida tegevusala ja elukohta, omada autoriõigust teaduslikele, kirjandus- ja kunstiteostele, avastustele, leiutustele, rationaliseerimistepanekutele, samuti omada muid varalisi ja isiklikke mittevaralisi õigusi.

Muudatuse on „Alused“ sisse viinud kodanike teadmata äraolijaks tunnistamise ja surnuks kuulutamise korda. Kui seni kehtiva seaduse (TsK § 12) kohaselt toimus see põhiliselt notariaalorganite kaudu, siis nüüd võidakse kodanikku tunnistada kohtu korras teadmata äraolijaks või surnuks, kui vastavalt kas ühe aasta või kolme aasta kestel ei ole tema alalises elukohas andmeid tema viibimiskoha kohta („Aluste“ § 10). Kui aga kodanik jäi teadmata kadunuks olukorras, mis on ohtlik elule või annab alust eeldada tema hukkumist teatava õnnetusjuhtumi (näiteks laevaõnnetus) tagajärjel, võib teda surnuks kuulutada kuue kuu möödumisel. Seoses sõjategevusega teadmata kadunud sõjaväelast või teist kodanikku võidakse kohtu korras surnuks kuulutada mitte varem kui kahe aasta möödumisel, arvates sõjategevuse lõppemise päevast.

Kodaniku teadmata äraolijaks tunnistamine ja surnuks kuulutamine on seotud tõsiste tsiviilõiguslike tagajärgedega. Näiteks kehtiva TsK § 68 alusel võidakse teadmata äraolijaks tunnistatud isiku vara kuulutada peremehetuks varaks ja see läheb riigi omandiks. Samuti läheb riigi omandiks surnuks kuulutatud isiku vara, kui pärijad puuduvad. Seega kodaniku teadmata äraolijaks tunnistamine toob enesega kaasa kodaniku õigusvõime olulise piiramise ning surnuks kuulutamiselega tema õigusvõime lõpeb üldse. Seetõttu „Alused“ õigesti viivad teadmata äraolijaks tunnistamise ja surnuks kuulutamise kohtute võimkonda, kes paremini kui notariaalorganid saavad seda küsimust lahendada.

Teadmata äraolijaks tunnistatud või surnuks kuulutatud isiku taasilmumisel või tema asukoha avastamisel tühis-

tab kohus isiku teadmata äraolijaks tunnistamise või surnuks kuulutamise otsuse. Seejuures kodaniku varalised õigused taastatakse kooskõlas liiduvabariikide seadusandlusega.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 10. aprilli 1962. a. seadluse § 4 kohaselt tunnistatakse kodanik teadmata äraolijaks ja kuulutatakse surnuks pärast 1. maid 1962. a. „Aluste“ § 10 eeskirjade järgi, sõltumata kodaniku viibimise koha kohta viimaste andmete saamise ajast või kodaniku teadmata kadunuks jäämise ajast.

Vastavalt riiklike ettevõtete ja teiste sotsialistlike organisatsioonide isemajandamise, varalise ja operatiivse iseseisvuse tugevdamise ülesannetele on „Aluste“ §-s 11 täpselt piiritletud ja ühes sellega laiendatud juriidiliste isikute — nõukogude tsiviilkäibe osaliste ringi.

Juriidilisteks isikuteks loetakse organisatsioone, kel on eraldatud vara, kes võivad oma nimel omandada varalisi ja isiklikke mittevaralisi õigusi ning kanda kohustusi, olla hagejateks ja kostjateks kohtus, arbitraažis või vahekohtus.

Tähendatud paragrahvis antud loetelu kohaselt on juriidilisteks isikuteks: isemajandavad riiklikud ettevõtted ja muud riiklikud organisatsioonid, kellel on neile kinnistatud põhi- ja käibe vahendid ning iseseisev bilanss; riigieelarvel olevad asutused ja muud riiklikud organisatsioonid, kellel on iseseisev eelarve ja kelle juhatajatel on krediitide käsutamise õigus; riiklikud organisatsioonid, keda finantseeritakse muude allikate arvel ja kellel on iseseisev eelarve ja iseseisev bilanss; kolhoosid, kolhoosidevahelised ja muud kooperatiivsed ning ühiskondlikud organisatsioonid ja nende koondised, samuti ka NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandluses ettenähtud juhtudel nende organisatsioonide ettevõtted ja asutused ning nende koondised, kellele on eraldatud vara ja iseseisev bilanss; riiklik-kolhooslikud ja muud riiklik-kooperatiivsed organisatsioonid.

Laiendades juriidiliste isikute ringi ja andes sotsialistlike organisatsioonide loetelu, kes varaliste suhete osalistena on juriidilised isikud, nimetavad „Alused“ nende seas ka riiklik-kolhooslikke ja muid riiklik-kooperatiivseid organisatsioone. Nende organisatsioonide seadusandlik fikseerimine juriidiliste isikutena on kommunistliku ülesehitustöö ajajärgul olulise tähtsusega, kuna need

õiguslikud vormid kindlustavad kolhooslik-kooperatiivse omandi järkjärgulise lähenemise riiklikule, üldrahvalikule omandile ning tootmisvahendite ühtse üldrahvaliku omandi kujunemise.

Juriidiline isik tegutseb põhikirja või põhimääruse alusel, milles on kindlaks määratud tema tegevuse eesmärk ja millest oleneb ka juriidilise isiku tsiviilõigusvõime.

Majanduslike organisatsioonide — juriidiliste isikute õigused ja kohustused, mis on seotud nende organisatsioonide firma nimetuse, tootmismarkide ja kaubamärkide kasutamisega, määratakse NSV Liidu seadusandlusega („Aluste“ § 12).

Kõikide juriidiliste isikute suhtes on järjekindlalt läbi viidud nende iseseisva vastutuse põhimõtte endale võetud kohustuste järgi („Aluste“ § 13).

Juriidiline isik vastutab oma kohustuste kohaselt temale kuuluva või temale kinnitatud varaga, millele NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandluse alusel võib pöörata sissenõuet. Riik ei vastuta juriidilisteks isikuteks olevate riiklike organisatsioonide kohustuste eest, samuti ei vastuta need organisatsioonid riigi kohustuste eest. NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandlusega määratakse kindlaks vahendite eraldamise tingimused ja kord riigieelarvel olevate asutuste ja muude riiklike organisatsioonide võlgnevuse katteks, kui seda võlgnevust ei saa katta nende eelarve arvel.

„Aluste“ §-s 14 on antud tehingute mõiste, tehingutele esitatavad nõuded ja tehingu tühisuse tagajärjed.

Tehinguteks loetakse kodanike ja organisatsioonide teod, mis on suunatud tsiviilõiguste või -kohustuste tekkimisele, muutmisele või lõppemisele. Tehingud võivad olla ühepoolsed ning kahe- või mitmepoolsed (lepingud). Tehing, mis ei vasta seaduse nõuetele, on tühine. Seaduses nõutud vormi mittejärgimine toob kaasa tehingu tühisuse vaid juhul, kui selline tagajärg on seaduses otseselt ette nähtud.

Tehingu tühisuse tagajärgede kohta on esmakordselt formuleeritud üldine eeskiri, et tühise tehingu korral on kumbki pool kohustatud tagastama teisele poolele kogu tehingu järgi saadu, naturaalselt saadu tagastamise võimatuse korral aga hüvitama selle väärtuse rahas, kui seaduses ei ole ette nähtud muid tehingu tühisuse tagajärgi.

Võrreldes kehtiva seadusandlusega, sisaldab see osa ühe tähtsa erinevuse. Kehtiva TsK §-d 30 ja 147 lähtuvad sellest, et igasugune seadusvastane tehing, sõltumata sellest, kas pooled, teostades selle tehingu, tegutsesid tahtlikult või heausklikult või eksisid, tunnistatakse tühi-seks. Seejuures kumbki pool ei või nõuda teiselt poolelt lepingu järgi saadu tagasiandmist ning alusetu rikastus nõutakse sisse riigi tuludesse. Kuid arvesse võttes seda, et ei saa võrdsesse olukorda asetada neid, kes, teostades ebaseadusliku tehingu, teadlikult läksid seaduse rikkumisele, nendega, kes heausklikult eksisid, kohtud viimasel ajal loobusid TsK §-s 147 ettenähtud sanktsiooni kohaldamisest seadusvastase tehingu osaliste süü astet arvestamata.

Nõustudes väljakujunenud kohtupraktikaga, on seadusandja kindlaks määranud, et rangeid sanktsioone kohaldatakse seadusvastase tehingu teostanud isikute suhtes vaid siis, kui on tõestatud seadusvastase tehingu teostamise tahtlik iseloom.

Kui tehing on teadvalt teostatud sotsialistliku riigi ja ühiskonna huvide vastase eesmärgiga, öeldakse „Alustes“, siis mõlemapoolselt tahtlikul tehingu täitmisel nõutakse sisse riigi tuludesse kogu tehingu järgi saadu, sel juhul aga, kui tehingu on täitnud üks pooltest, nõutakse teiselt poolt sisse riigi tuludesse kogu saadu ja temalt esimesele poolele kogu saadu hüvituseks tasumisele kuuluv. Tahtluse esinemisel aga ainult ühel poolel tuleb tal tehingu järgi saadu tagastada teisele poolele, viimase poolt saadu või temale täitmise eest tasumisele kuuluv nõutakse sisse riigi tuludesse („Aluste“ § 14). NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 10. aprilli 1962. a. seadluse § 5 kohaselt kuuluvad „Aluste“ § 14 eeskirjad tühistitehingute tagajärgedest kohaldamisele tehingute suhtes, mis on tunnistatud tühisteks pärast „Aluste“ kehtestamist, sõltumata sellest, millal need tehingud olid teostatud.

Riigiasutuste ja -ettevõtete, kolhooside, kooperatiivsete ja ühiskondlike organisatsioonide vahelistes vaidlustes on nende organisatsioonide kohustuste täitmise eest vastutuse tõstmise ja isemajandamise tugevdamise eesmärgil vähendatud hagi esitamise tähtaega ühele aastale senise poolteiseaastase tähtaja asemel (TsK § 44). Kodanikevahelistes ning kodanike ja

sotsialistlike organisatsioonide vahelistes vaidlustes on säilitatud senine kolmeaastane aegumistähtaeg.

Seni kehtivate eeskirjade kohaselt algas aegumistähtaja kulgemine põhiliselt õiguserikkumise hetkest. Isiku huvides, kelle õigusi on rikutud, on nüüd üldiselt sätitud, et hagi esitamise õiguse tähtaja kulgemine algab sellest momendist, millal ta sai teada või pidi teada saama oma õiguse rikkumisest („Aluste“ § 16). Erandid sellest üldisest reeglist, samuti ka aegumistähtaegade kulgemise peatamise ja katkestamise alused kehtestatakse NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandlusega.

Eriti suur tähtsus praktikas on „Alustes“ seadusandlikult kinnistatud seisukohal, et seadusega kindlaks määratud hagi aegumise tähtaja möödalaskmine võib olla vaid hagi rahuldamata jätmise aluseks, aga mitte hagiavalduse vastuvõtmisest keeldumise aluseks.

Nõue rikutud õiguse kaitsmise kohta võetakse läbivaatamisele kohtus, arbitraažis või vahekohtus sõltumata aegumistähtaja möödumisest. Kui kohus, arbitraaž või vahekohus tunnistab aegumistähtaja möödalaskmise põhjuse mõjuvaks, kuulub rikutud õigus kaitsmisele. See seisukoht tähendab sisuliselt seda, et hagi aegumise tähtaja möödalaskmisel kohus, arbitraaž või vahekohus mitte ainult ei või keelduda hagi vastuvõtmisest, vaid ka seda, et kuni asja sisulise läbivaatamiseni küsimus hagi aegumise tähtaja pikendamise või sellest keeldumise kohta otsustamisele ei kuulu. Asja sisuliselt läbi vaadates ühes hagi aegumise tähtaja möödalaskmise põhjuste väljaselgitamisega peavad kohus, arbitraaž või vahekohus tegema otsuse hagi nõuete täieliku või osalise rahuldamise kohta või hagi rahuldamata jätmise kohta.

Kohus, arbitraaž või vahekohus on kohustatud igas nende poolt arutatavas asjas kohaldama hagi aegumist sõltumatult poolte avaldustest.

Kooskõlas NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 10. aprilli 1962. a. seadluse §-ga 6 kohaldatakse „Alustega“ kindlaksmääratud üldisi ja lühendatud hagi aegumise tähtaegu nendes hagides, milliste esitamise õigus tekkis peale 1. maid 1962. a.

„Aluste“ §-s 17 on kindlaks määratud nõuete ring, millele aegumine ei laiene. Aegumist ei kohaldata: 1) isiklike mittevaraliste õiguste rikkumisest tulenevatele nõuetele.

välja arvatud seaduses ettenähtud juhud; 2) riiklike organisatsioonide nõuetele riigivara tagasinõudmise kohta kolhooside ja teiste kooperatiivsete ning ühiskondlike organisatsioonide või kodanike seadusvastasest valdusest; 3) hoiustajate nõuetele riiklikesse töö-hoiukassadesse ja NSV Liidu Riigipanka pandud hoiuste väljaandmise kohta.

Lõpuks on „Aluste“ üldosas ära toodud eeskirjad ühe liiduvabariigi tsiviilseadusandluse kohaldamise kohta teises liiduvabariigis.

Nende eeskirjade järgi kohaldatakse ühe liiduvabariigi tsiviilseadusandlust teises liiduvabariigis järgmiselt: omandiõigusest tulenevate suhete kohta kohaldatakse vara asukoha seadust; tehingute puhul määratakse osaliste õigus- ja teovõime tehingu teostamise koha seadusega; tehingu vormi suhtes kohaldatakse tehingu teostamise koha seadust, sama koha seadust kohaldatakse samuti ka tehingutest tulenevate kohustuste suhtes, kui seaduses või poolte kokkuleppes ei ole ette nähtud teisiti; kahju tekitamisest tulenevate kohustuste suhtes kohaldatakse vaidluse läbivaatamise koha seadust, kannatanu taotlusel aga kahju tekitamise koha seadust; pärimis-suhete alal kohaldatakse pärandi avanemise koha seadust; aegumise küsimused lahendatakse selle liiduvabariigi seaduse järgi, kelle seadusandlusega reguleeritakse antud õigussuhet („Aluste“ § 18).

II osa

OMANDIÕIGUS

Kommunismi laiahaardelise ülesehitamise perioodi majandus põhineb tootmisvahendite sotsialistlikul omandil riikliku (üldrahvaliku) ja kolhooside, muude kooperatiivsete organisatsioonide ja nende koondiste omandi vormis. Viimane omandivorm oma iseloomult läheneb järk-järgult üldrahvalikule omandile, kuni tootmisvahendite ühtse üldrahvaliku kommunistliku omandi kujunemiseni.

Seoses ühiskondlike organisatsioonide (näiteks ametiühingute) üha laieneva osavõetuga riigi valitsemisest ja nende osatähtsuse ning varade järjekindla kasvuga on

seadusandlusega fikseeritud, et peale riikliku (üldrahvaliku) omandi, kolhooside ja teiste kooperatiivsete organisatsioonide ning nende koondiste omandi on sotsialistlikuks omandiks samuti ka ühiskondlike organisatsioonide omand („Aluste“ § 20).

Riik on kogu riigi vara ainuomanik. Riigi omandiks on maa, maapõuevarad, veekogud, metsad, tehased, vabrikud, murrud, kaevandused, elektrijaamad, raudtee-, vee-, õhu- ja autotransport, pangad, sidevahendid, riigi poolt organiseeritud põllumajanduslikud, kaubandus-, kommunaal- ja teised ettevõtted, samuti elamute põhifond linnades ja asulates ning igasugune muu vara. Seejuures maa, maapõuevarad, veekogud ja metsad on riigi ainuomand ja neid võib anda kolhoosidele, kooperatiivsetele ja ühiskondlikele organisatsioonidele ning kodanikele ainult kasutamiseks.

Üksikasjalikult on määratletud riiklike organisatsioonide õigused nendele kinnistatud riigi vara suhtes. Riiklikele organisatsioonidele kinnistatud vara on nende organisatsioonide operatiivses valitsemises („Aluste“ § 21), kes teostavad seaduses kindlaksmääratud ulatuses vastavalt nende tegevuse eesmärkidele, plaanilistele ülesannetele ja vara otstarbele vara valdamise, kasutamise ja käsutamise õigusi. Seega riiklike organisatsioonide valduses olev riigi vara ei ole nende organisatsioonide omand, vaid see kuulub riikliku omandina üldrahvalikku omandi fondi.

„Aluste“ §-s 22 on määratud riigi vara käsutamise ja sellele sissenõude pööramise kord. Riigi ettevõtete, hoonete, ehitiste, seadmete ja muu riiklike organisatsioonide põhivahendite hulka kuuluva vara üleandmise kord teistele riiklikele organisatsioonidele, samuti kolhoosidele ja teistele kooperatiivsetele ning ühiskondlikele organisatsioonidele määratakse kindlaks NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandlusega. Seejuures riigi ettevõtteid, hooned ja seadmeid antakse üle ühelt riiklikult organisatsioonilt teisele ainult tasuta. Riiklike organisatsioonide põhivahendite hulka kuuluv vara ei või olla pantimise esemeks ja neile ei saa pöörata sissenõuet kreditoride pretensioonide järgi.

Antud paragrahvis nimetatud riigi vara ei kuulu üldreeglina võõrandamisele kodanikele, välja arvatud üksikud vara liigid, mille müük kodanikele on NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandlusega lubatud, näiteks väi-

keste, kuni 60 ruutmeetri suuruse elamispiinnaga majade müük.

Käesoleval ajal, kus Kommunistlik Partei on seadnud nõukogude rahva ette ülesande järsult tõsta meie põllumajandustoodangu taset ja saavutada lähemate aastate jooksul põllumajandussaaduste küllus, on kolhooside, muude kooperatiivsete organisatsioonide ja nende koondiste omandi õiguslik seisund erilise tähtsusega.

Võrreldes NSV Liidu Konstitutsiooni §-ga 7 on kolhooside, muude kooperatiivsete organisatsioonide ja nende koondiste omandi koosseis tunduvalt laienenud. Nende omandiks on nende ettevõtted, kultuuri- ja elukondlikud asutused, hooned, ehitised, traktorid, kombainid, muud masinad, transpordivahendid, töö- ja produktiivkari, nende organisatsioonide valmistatud toodang ja nende organisatsioonide tegevuse eesmärkidele vastav muu vara („Aluste“ § 23).

Häirete ärahoidmiseks tootmises on samas „Aluste“ paragrahvis ette nähtud, et kolhoosidele, muudele kooperatiivsetele organisatsioonidele, nende koondistele kuuluvatele ettevõtetele, kultuuri- ja elukondlikele asutustele, hoonetele, ehitistele, traktoritele, kombainidele, muudele masinatele, transpordivahenditele ja muule nende põhivahendite hulka kuuluvale varale, samuti ka seemne- ja söödafondidele ei või pöörata sissenõuet kreditoride pretensioonide järgi. Sissenõuet võib pöörata muule varale liiduvabariikide, rahalistele vahenditele aga NSV Liidu seadusandlusega kindlaks määratud eranditega.

Ametiühingute ja teiste ühiskondlike organisatsioonide omandiks on nende ettevõtted, hooned, ehitised, sanatooriumid, puhkekodud, kultuurihooned, klubid, staadionid ja pioneerilaagrid koos nende sisseseadega, kultuurhariduslikud fondid ja muu nende organisatsioonide tegevuse eesmärkidele vastav vara. Ka nende organisatsioonide põhivahendite hulka kuuluvale varale, samuti kultuurhariduslikele fondidele ei või pöörata sissenõuet kreditoride pretensioonide järgi („Aluste“ § 24).

Sissenõude pööramise kord riiklike ettevõtete ja organisatsioonide, kolhooside, muude kooperatiivsete organisatsioonide ja nende koondiste, ametiühingute ja muude ühiskondlike organisatsioonide vahenditele krediitiasutuste pretensioonide järgi nende poolt antud laenude

tagastamiseks määratakse kindlaks NSV Liidu seadusandlusega.

Suurt tähelepanu on „Alustes“ osutatud kodanike varaliste suhete reguleerimisele, sealhulgas ka kodanike isiklike omandile. See on loomulik, sest sotsialismilt kommunismile ülemineku perioodil materiaalsete ja kultuuriliste hüvede jaotamise sfääris on suure tähtsusega materiaalse huvitatuse põhimõte.

Meie ühiskondlik tootmine on allutatud kommunistliku ühiskonna ehitaja — inimese huvidele. Eriti eredalt väljendub see Kommunistliku Partei loosungis: „**Kõik inimese heaks, kõik inimese õnne nimel.**“⁴ Töötajate heaolu, nende isiklik omand tarbimisesemetele on otseses sõltuvuses ühiskondlikust rikkusest — sotsialistlikust omandist. Nõukogude inimeste isiklik heaolu on vahetult seotud nende osavõtuga ühiskondlikust tootmisest, „igähele tema töö järgi“ põhimõtte rakendamisega ja kogu sotsialistlike varaliste suhete süsteemiga.

Kodanike isikliku omandiõiguse normide väljatöötamisel on seadusandja täielikult arvesse võtnud Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruandes partei XXII kongressile N. S. Hruštšovi poolt avaldatud arvamuse isikliku omandi kohta: „Kujutada küllust ette kui isikliku omandi piiramatut kasvu on meile, on kommunismile võõras. Töötaja isiklik omand paljude tarbeasjade suhtes kui isikliku tarbimise vorm ei ole vastuolus kommunismi ehitamisega, niikaua kui ta säilitab mõistlikud piirid ja ei muutu eesmärgiks omaette. Kuid ülearu suur isiklik omand võib teatavates tingimustes muutuda ja tihti muutubki ühiskondliku progressi piduriks, eraomandusliku moraali taimelavaks, võib viia väikekodanlikkuse rappa. Tuleb ette, et asjad orjastavad mõne inimese ja ta muutub asjade orjaks.“⁵

Mida lähemale liigume kommunismile, seda enam kasvavad ühiskondlikud fondid, millega üha enam rahuldatakse ka kodanike isiklikud vajadused. Kuid seni, kuni säilib töö eest tasustamise põhimõte ja järelikult ka materiaalne huvitatus töö tagajärgedest, jääb isiklik omand

⁴ N. S. Hruštšov. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist. Ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 18.

⁵ N. S. Hruštšov. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee aruanne partei XXII kongressile, Tallinn, 1961, lk. 82.

üheks tähtsaks vahendiks ühiskonna liikmete, kodanike materiaalsete ja vaimsete vajaduste rahuldamisel.

„Aluste“ § 25 sätib, et kodanike isiklikuks omandiks võib olla vara, mis on ette nähtud nende materiaalsete ja kultuuriliste vajaduste rahuldamiseks. Igal kodanikul võivad olla isiklikuks omandiks töötulud ja säästud, elamu (või selle osa) ja kodune abimajand, koduse maja-pidamise ja tarbimise ning isikliku kasutamise ja muga-vuse esemed.

Üheks suuremaks isikliku omandi esemeks kodanikel on elamu. Isikliku omandi ülearu suureks paisumise ärahoid-miseks on „Alustes“ sätitud, et kodanike isiklikuks oman-diks võib olla ainult üks elamu (või selle osa). Koosela-vatel abikaasadel ja nende alaealistel lastel võib olla ainult üks elamu, mis isikliku omandiõiguse alusel kuulub ühele neist või on nende ühiseks omandiks. Kodanike isik-likuks omandiks oleva elamu piirsuurused, sellises majas ruumide üürileandmise tingimused ja korra määravad liiduvabariigid oma seadusandlusega. Mitme elamu ole-masolu korral kooselavatel abikaasadel ja nende alaealistel lastel või üksikul kodanikul kuuluvad need võõran-damisele liiduvabariikide seadusandlusega ettenähtud korras ja tähtaegadel.

Miljonid töötajad, järgides partei kutsele, töötavad täiel jõul kommunismi ülesehitustöö rinnetel. Nendele on saanud omaseks moraalne eeskiri — töötada oma võimete kohaselt ja mõtelda mitte ainult oma huvidele, vaid eelkõige ühiskonna huvidele, riigi huvidele. Samal ajal aga osa nõukogude kodanikest, kuigi tähtsuseta osa, kel on väikekodanlik ettekujutus isiklikust omandist, püüab seda omandit igati ära kasutada mittetöise tulu saamiseks.

Selliste kodanike eraomanduslike kalduvuste vastu võitlemiseks on „Alustes“ ette nähtud, et kodanike isik-likuks omandiks olevat vara ei või kasutada mittetöiste tulude saamiseks. See tähendab, et võitluses eraomandus-liku tendentsidega võivad kohtuorganid nüüd tugineda mitte ainult kriminaal- ja administratiivõiguse normidele, vaid ka tsiviilõiguslikele normidele.

Liiduvabariikide seadusandlusega määratakse kindlaks kariloomade piirarv, mis võivad olla kodaniku isiklikuks omandiks. Samas paragrahvis on sätitud, et kolhoosipere liikmeks oleva kodaniku isiklikuks omandiks ei või olla

vara, mis vastavalt kolhoosi põhikirjale võib kuuluda ainult kolhoosiperele.

„Aluste“ §-s 26 on öeldud, et vara võib kuuluda ühisomandiõiguse alusel kahele või mitmele kolhoosile või muule kooperatiivsele või ühiskondlikule organisatsioonile või siis riigile ja ühele või mitmele kolhoosile või muule kooperatiivsele ja ühiskondlikule organisatsioonile või siis kahele või mitmele kodanikule.

See õigusnorm soodustab kommunistliku ühiskonna ülesehitustöö ajajärgul kolhooside, muude kooperatiivsete organisatsioonide ja nende koondiste omandi lähendamist riiklikule, üldrahvalikule omandile. Uhtlasi tuleb sellest õigusnormist järeldus, et ühisomandina ei või vara kuuluda sotsialistlikule organisatsioonile ja kodanikule ning sellise ühisomandi olemasolul kuulub see likvideerimisele liiduvabariikide seadusandluses ettenähtud korras ja tähtaegadel.

Seni puudus nõukogude tsiviilseadusandluses õigusnorm, mis oleks käsitlenud kolhoosipere vara õiguslikku seisundit, ja selle vara suhtes tekkivate vaidluste lahendamisel lähtuti põhiliselt maa- ja kolhoosiseadusandlusest. Nüüd aga fikseerib „Aluste“ § 27, et kolhoosipere vara kuulub tema liikmetele ühisomandiõiguse alusel. Kolhoosipere omandiks võivad olla abimajand tema kasutuses olevad õue-aiamaal, elamu, produktiivkari, linnud ja põllumajanduslik väikeinventar kooskõlas kolhoosi põhikirjaga. Peale selle kuuluvad kolhoosiperele töötulud, mis pere liikmed saavad oma töö eest kolhoosi ühismajandis ja mis on pere omandiks antud, samuti ühiste vahendite eest muretsetud koduse majapidamise ja isikliku tarbimise esemed.

Seega ühiste vahendite eest soetatud vara, sõltumata sellest, kas see vara on kõikide pere liikmete kasutuses või ühe pere liikme isiklikus kasutuses, tuleb vaadelda kui kolhoosipere omandit. Üksikute pere liikmete isiklikuks omandiks on nende isikliku tarbimise ja kasutamise esemed, mis on saadud mitte ühiste vahenditega, vaid pere liikme isiklike tulude või hoiuste arvel.

Kolhoosipere vara valdamise, kasutamise ja käsutamise, samuti pere liikmete osa eraldamise ning pere vara jagamise kord on „Alustega“ jäetud liiduvabariigi seadusandluse lahendada.

Omandiõiguse tsiviilõigusliku kaitse küsimusi on

„Alustes“, võrreldes kehtiva seadusandlusega, käsitletud põhjalikumalt.

„Aluste“ § 28 sätib, et omanikul on õigus välja nõuda oma vara võõrast seadusvastasest valdusest. Kui vara on omandatud tasu eest isikult, kellel ei olnud õigust seda võõrandada, kuid mida omandaja ei teadnud ega pidanud teadma (heauskne omandaja), siis on omanikul õigus see vara omandajalt välja nõuda ainult juhul, kui vara oli kaotsi läinud omanikult või isikult, kelle valdusse omanik vara oli andnud, või siis, kui vara oli riisunud või muul viisil lakkas olemast omanike valduses nende tahte vastaselt. TsK § 60 kohaselt võis omanik heauskselt omandajalt vara hageda ainult juhul, kui see tema käest oli kaotsi läinud või riisunud.

Uudsenä on „Alustesse“ sisse võetud seisukoht, et kui vara on tasuta omandatud isikult, kellel ei olnud õigust seda võõrandada, on omanikul kõikidel juhtudel õigus oma vara välja nõuda.

Võrreldes kehtiva seadusandlusega laiendavad „Alused“ tunduvalt kolhooside ja muude kooperatiivsete ja ühiskondlike organisatsioonide omandi kaitset, lähendades seda selles suhtes riiklikule omandile. Nii näevad „Alused“ ette, et mitte üksi riigi vara vaid ka kolhooside ja muude kooperatiivsete ja ühiskondlike organisatsioonide vara, mis on õigusvastaselt võõrandatud ükskõik millisel viisil, võivad vastavalt organisatsioonid välja nõuda igalt valdajalt (seni kehtinud seadusandluse järgi võis heauskselt omandajalt välja nõuda vaid mitteseaduslikult võõrandatud riigi vara).

Kolhooside ja muude kooperatiivsete ning ühiskondlike organisatsioonide omandi tsiviilõigusliku kaitse tugevdamine aitab kaasa sotsialistliku omandi erivormide üksteisele lähendamise protsessile.

Kuid riigi omandi tsiviilõigusliku kaitse ning kolhooside ja muude kooperatiivsete ja ühiskondlike organisatsioonide omandi kaitse vahel on siiski veel erinevus. Vastavalt „Aluste“ §-le 17 riigi vara väljanõudmisele võõrast seadusvastasest valdusest aegumistähtaeg ei laiene, kolhoosidele ja muudele kooperatiivsetele ning ühiskondlikele organisatsioonidele kuuluva vara väljanõudmisel aga kehtib seaduses ettenähtud aegumistähtaeg.

See kolhooside ja kooperatiivsete ning ühiskondlike organisatsioonide õigus õigusvastaselt võõrandatud vara väljanõudmise kohta igalt omandajalt, sõltumata sellest, mis teel see vara nende valdusest või isikute valdusest, kellele see vara oli üle antud, on väljunud, laieneb vastavalt NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 10. aprilli 1962. a. seadluse §-le 7 ka varale, mis on õigusvastaselt võõrandatud kuni „Aluste“ kehtestamiseni, kui ei ole möödunud „Alustega“ määratud aegumistähtaeg.

Raha, samuti esitaja-väärtpabereid ei saa välja nõuda heauskselt valdajalt.

Omaniku õiguste kaitse eesmärgil on „Alustes“ ette nähtud, et omanik võib nõuda oma õiguste igasuguste rikkumiste kõrvaldamist, kuigi need rikkumised ei olnud seotud valduse kaotusega.

„Aluste“ §-s 28 ettenähtud õigused kuuluvad täiel määral samuti isikule, kes küll ei ole omanikuks, kuid valdab vara seaduse või lepingu järgi.

Peremehetu vara kohta on sätitud, et vara, millel ei ole omanikku või mille omanik ei ole teada, läheb üle riigi omandiks. Peremehetu vara, mis kuulus kolhoosiperele, läheb üle kolhoosi omandiks. Selle vara ülemineku kord riigi või kolhoosi omandiks määratakse kindlaks liiduvabariigi seadusandlusega („Aluste“ § 32).

Võrreldes seni kehtinud seadusandlusega on uut moodi määratletud ka omandiõiguse tekkimise moment vara omandajal lepingu järgi.

Lepingu järgi vara omandajal tekib omandiõigus (riiklikel organisatsioonidel aga vara operatiivse valitsemise õigus) asja üleandmise momendil („Aluste“ § 30), kui seaduses või lepingus ei ole ette nähtud teisiti. Seega tekib vara omandajal omandiõigus nii individuaalselt piiritletud esemele kui ka liigitunnuste järgi (arvu, kaalu, mõõdu järgi) määratlavale esemele selle üleandmise momendist. Seni kehtinud seadusandluse järgi tekkis omandiõigus individuaalselt piiritletud esemele lepingu sõlmimise hetkest.

Asja üleandmiseks loetakse asjade kätteandmist omandajale, samuti ka kättetoimetamise kohustuseta asjade üleandmist transpordiorganisatsioonile omandajale ära- saatmiseks ja üleandmist postiasutusele edasisaatmiseks asjade omandajale. Asjade üleandmisega võrdsustatakse

konossemeni või muu asja käsutusdokumendi üleandmine.

Riik võib omanikult vara ära võtta riigi või ühiskonna huvides vara väärtuse väljamaksmisega (vara rekvireerimine), samuti võib riik omanikult vara tasuta ära võtta (konfiskeerimine) sanktsioonina õiguserikkumise eest ainult NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandlusega kindlaksmääratud juhtudel ja korras („Aluste“ § 31).

III o s a

KOHUSTUSÕIGUS

1. peatükk

Uldsätted kohustuste kohta

Mahukamaid osi „Alustes“ on kohustusõigus. Jagatuna kohustuste liikide järgi kolmeteistkümnesse eri peatükki haarab ta „Aluste“ paragrahvid 33—95. Need õigusnormid on peamiselt suunatud seaduste täpsele täitmisele tsiviilõiguslikest kohustustest tulenevate suhete valdkonnas.

Uldeeskirjad kohustuste kohta annavad kohustuse mõiste, selle tekkimise alused ja täitmise tingimused. Kohustuse tõttu on üks isik (võlgnik) kohustatud teise isiku (kreditori) kasuks toime panema teatava teo (üle andma vara, tegema töö, maksma raha jms.) või hoiduma teatavast teost, kreditoril on aga õigus nõuda võlgnikult tema kohustuse täitmist. Põhiliselt tekivad kohustused lepingutest, kuid väga paljudel juhtudel ka muudest „Aluste“ §-s 4 ettenähtud alustest, millest juba eespool juttu oli.

Kohustused kuuluvad täitmisele ettenähtud viisil ning tähtajal vastavalt seaduse, planeerimisakti või lepingu eeskirjadele, viimaste puudumisel aga vastavalt esitatavatele nõudmistele. Ühepoolne keeldumine kohustuse täitmisest ja lepingutingimuste ühepoolne muutmine ei ole lubatud, välja arvatud seaduses ettenähtud juhtudel („Aluste“ § 33).

„Aluste“ § 34 räägib lepingu sõlmimisest. Leping loetakse sõlmituks, kui poolte vahel on saavutatud nõutavas vormis kokkulepe kõigis lepingu olulistest punktides. Olu-

listeks loetakse lepingus need lepingu punktid, mis on sellisteks tunnistatud seadusega või on vajalikud antud liiki lepingute suhtes ning samuti ka kõik need lepingu punktid, mille suhtes ühe poole avalduse põhjal peab olema saavutatud kokkulepe. Seejuures on rõhutatud, et plaanilise ülesande alusel sõlmitud lepingu sisu peab vastama sellele ülesandele. See seaduse nõue avaldab mõju plaanilise distsipliini tugevdamisele.

Mõlemale poolele kohustuslikul plaanilisel ülesandel põhineva lepingu sõlmimisel tekkinud lahkarvamused riiklike, kooperatiivsete (peale kolhooside) ja muude ühiskondlike organisatsioonide vahel lahendatakse vastava arbitraaži (vahekohtu) poolt, kui seadusega ei ole määratud teisiti.

Lepinguliste kohustuste täitmise tagamiseks on „Alustes“ ette nähtud, et kohustuste täitmist võib tagada vastavalt seadusele või lepingule leppetrahviga (trahviga, viivisega), pandiga või käendusega. Peale selle võib kodanikevahelisi või nende ja sotsialistlike organisatsioonide vahelisi kohustusi tagada käsirahaga, sotsialistlike organisatsioonide endi vahelisi aga garantiiga („Aluste“ § 35).

Üksikasjalikult on lahendatud „Alustes“ vastutuse küsimus kohustuste rikkumise korral. Kui võlgnik ei täida kohustust või täidab seda mittevastavalt, on ta kohustatud tekkinud kahju hüvitama, ja kui mittetäitmise või mittevastava täitmise eest oli määratud leppetrahv (trahv, viivis), siis hüvitatakse kahju selles osas, mis ületab leppetrahvi (trahvi, viivise). Kuid seaduses või lepingus võib ette näha juhtusid, millal lubatakse sisse nõuda ainult leppetrahvi (trahvi, viivist), mitte aga kahjusid; millal peale leppetrahvi (trahvi, viivise) võib sisse nõuda kahjusid ka täies ulatuses; millal kreditori valikul võib sisse nõuda kas leppetrahvi (trahvi, viivist) või kahjud. Kohustuste üksikute liikide suhtes võib NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandlusega kehtestada piiratud vastutus nende mittetäitmise või mittevastava täitmise eest. Neil juhtudel, kui teatud liiki kohustuste suhtes on vastutuse suurus seadusega täpselt piiritletud, ei ole sotsialistlike organisatsioonide vahelistes kohustustes lubatav poolte kokkulepe nende vastutuse piiramise kohta. Leppetrahvi (trahvi, viivise) tasumine ja kahjude hüvitamine viivituse või kohustuse muu mittevastava täitmise juhul

ei vabasta võlgnikku kohustuse täitmisest natuuras, välja arvatud siis, kui plaaniline ülesanne, millel põhines sotsialistlike organisatsioonide vaheline kohustus, on kaotanud jõu („Aluste“ § 36).

Võrreldes seni kehtinud seadusandlusega on „Alustes“ täpsemalt antud kahjude mõiste, mis võlgnik on kohustatud tasuma kohustuse mittetäitmise ja mittevastava täitmise puhul. Kahju all mõistetakse nii kreditori tehtud kulutusi, tema vara kaotsiminekut või rikkumist kui ka kreditoril saamata jäänud tulu, mis ta oleks saanud siis, kui võlgnik oleks kohustuse täitnud.

Üldreeglina on vastutuse aluseks kohustuse rikkumise puhul võlgniku, nii sotsialistliku organisatsiooni kui ka kodaniku, tahtliku või ettevaatamatu süü olemasolu. See eeskiri distsiplineerib võlgnikku ja sunnib teda võtma tarvitusele abinõud, mis kindlustaksid kohustuste täitmise ja ühes sellega määrab vastutuse piirid. Süü puudumist peab tõestama see isik, kes rikkus kohustust.

Kuid mõnedel juhtudel näevad „Alused“ otseselt ette lepingulise vastutuse juhud, sõltumata võlgniku süüst. Nii on „Aluste“ §-s 38 ette nähtud, et lepingust tuleneva kohustuse täitmist võib tervikuna või osaliselt panna kolmandale isikule, kui see on ette nähtud vastavates eeskirjades, ehk kui kolmas isik on ühega lepingupooltest administratiivses alluvuses või seotud vastava lepinguga. Sel juhul vastutab pool kohustuse mittetäitmise või mittevastava täitmise eest lepingu järgi, millest see kohustus tekkis, kui NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandlusega ei ole ette nähtud, et vastutust kannab vahetu täitja ise.

2. peatükk

Ost-müük

Ostu ja müüki käsitlevas peatükis on toodud ostumüügi lepingu mõiste, hinnad, müüja vastutus müüdü asjade mittevastava kvaliteedi eest, pretensioonide esitamise ja hagide aegumise tähtajad, kaupade müük järelmaksuga. Ostu-müügi lepingu järgi kohustub müüja vara üle andma ostja omandusse, ostja aga kohustub vara vastu võtma ja maksma selle eest kindlaksmääratud rahasumma. Seejuures on märgitud, et kui vara ostja on riiklik orga-

nisatsioon, siis ei lähe see vara mitte selle organisatsiooni omandiks, vaid tal tekib ostetud vara operatiivse valitsemise õigus.

Üldise eeskirja järgi müüvad kaupu riiklikud, kooperaatiivsed ja ühiskondlikud organisatsioonid kehtestatud riiklikes hindades. Erandid võivad olla ette nähtud vaid NSV Liidu seadusandluses ja tema poolt kehtestatud piirides liiduvabariikide seadusandluses. Põllumajandussaaduste ülejääke, mida riik ei osta, müüvad kolhoosid poolte kokkuleppega kindlaksmääratud hindades. Samuti müüvad kodanikud oma vara („Aluste“ § 40).

Üksikasjaliselt on „Alustes“ reglementeeritud müüja vastutus mittevastava kvaliteediga asjade müügi korral. Müüdud asja kvaliteet peab vastama lepingu tingimustele, kui aga lepingus vastavad juhised puuduvad, siis peab asja kvaliteet vastama esitatavatele nõuetele. Kaubandusorganisatsioonide poolt müüdav asi peab vastama riiklikule standardile, tehnilistele tingimustele või näidistele, mis on määratud seda liiki asjade jaoks.

Ostjal, kellele on müüdud mittevastava kvaliteediga asi, kui selle puudused ei olnud eelnevalt müüja poolt teatavaks tehtud, on õigus oma valikul nõuda kas asja ümbervahetamist vastava kvaliteediga asja vastu või ostuhinna vastavat alandamist või asja puuduste tasuta kõrvaldamist müüja poolt või ostjale nende parandamise kulude tasumist või lepingu tühistamist koos ostjale kahjude hüvitamisega („Aluste“ § 41).

Pretensioonide esitamise tähtajad asja puuduste kohta ning nende puudustega seosesolevate nõuete kohta määratakse kindlaks liiduvabariikide seadusandlusega.

Garantiitähajaga müüdud asjade suhtes arvestatakse tähtaega jaemüügi päevast. Garantiitähajaja vältel võib ostja esitada müüjale pretensiooni müüdud asja puuduste kohta. Müüja on kohustatud kas tasuta kõrvaldama asja puudused või vahetama, ümber vastava kvaliteediga asja vastu või võtma asi tagasi, tagastades ostjale selle eest makstud summa, kui ta ei tõenda, et puudused on tekitanud ostja asja kasutamise ja selle hoidmise eeskirjade rikkumise tõttu („Aluste“ § 42).

Seni ei olnud seadusega kindlaks määratud omandiõiguse ülemineku moment järeelmaksuga müüdud asjadele. Kuid selle momendi õigest määramisest sõltub tihti paljude küsimuste õige lahendamine, näiteks ostu-

müügi lepingu eseme juhusliku hävimise riisiko jaotamine, järelmaksuga ostetud asja käsutamise õigus ostja poolt jms.

Nüüd on see küsimus lahendatud. Vastavalt „Aluste“ §-dele 30 ja 43 läheb järelmaksuga müüdavate kaupade omandiõigus ostjale üle asja üleandmise momendil.

3. peatükk

Hange

Rahvamajanduse edasiarendamisel on väga suure tähtsusega tööstusliku toodangu õige jaotamine. Põhiliselt realiseeritakse toodangut meil plaanilises korras vastavate hankelepingute alusel.

Hankelepingu järgi kohustub hankija-organisatsioon kindlatel tähtaegadel või tähtajal üle andma ostja-organisatsioonile omändiks või operatiivseks valitsemiseks kindlaksmääratud toodangu vastavalt mõlemale organisatsioonile kohustusliku toodangu jaotamise plaanilisele aktile. Ostja-organisatsioon kohustub toodangu vastu võtma ja tasuma selle eest kindlaksmääratud hindades. Toodangu hankimine ilma lepingu sõlmimiseta võib toimuda ainult NSV Liidu Ministrite Nõukogu või liiduvabariigi ministrite nõukogu poolt kindlaksmääratud juhtudel („Aluste“ § 44).

Tähtajaks hankija poolt hankimata jäetud või ostja poolt mitte väljavõetud toodangu kogus kuulub hankimisele ja väljavõtmisele hangete põhimäärustes, eritingimustes või lepingus ettenähtud tähtaegadel ja korras. Ostjal on õigus keelduda toodangu vastuvõtmisest, mille hankimine oli hilineunud, sellest hankijale teatades, kui lepingus ei ole ette nähtud teisiti. Toodangu, mille hankija laadis enne ostja teatise saamist, on ostja kohustatud vastu võtma ja selle eest tasuma („Aluste“ § 45).

Erilist tähelepanu on „Alustes“ pööratud hankitava toodangu kvaliteedile. Nii on ette nähtud, et toodangu hankimisel madalama kvaliteediga, kui see on nõutav riikliku standardi, kinnitatud tehniliste tingimuste või näidistega, on ostja kohustatud keelduma toodangu vastuvõtmisest ja tasumisest, kui aga ostja on toodangu eest juba tasu-

nud, siis kuulub tagastamisele tema poolt tasutud summa. Kui hangitava toodangu puudused on kõrvaldatavad selle tagastamiseta hankijale, on ostjal õigus nõuda hankijalt puuduste kõrvaldamist toodangu asukohas või kõrvaldada puudused oma vahenditega, kuid hankija arvel. Sel juhul aga, kui hangitud toodang vastab riiklikele standarditele või tehnilistele tingimustele, kuid osutub kokkulepitust madalamasordiliseks, on ostjal õigus vastu võtta toodang, tasudes vastava sordi toodangu suhtes kehtestatud hindades, või keelduda toodangu vastuvõtmisest ja tasumisest.

Mittevastava kvaliteediga toodangu hankimisest tulenevate hagide esitamiseks on kehtestatud nagu senigi kuuekuine aegumistähtaeg, arvates päevast, mil ostja kindlaksmääratud korras tegi kindlaks temale hangitud toodangu puudused („Aluste“ § 47).

Hangitud toodangu puudustest tulenevate pretensioonide esitamise tähtajad ja kord määratakse kindlaks NSV Liidu seadusandlusega. Pikemaajaliseks kasutamiseks või säilitamiseks ettenähtud toodangu suhtes võib kehtestada riiklike standardite või tehniliste tingimustega toodangu puuduste kindlakstegemiseks ja pretensioonide esitamiseks ostjale pikemad tähtajad.

Hankija on kohustatud tasuta parandama puudused või ümber vahetama toodangu, mille suhtes on kehtestatud garantiitähtajad, kui ta ei tõenda, et puudused tekkisid toodangu kasutamise või säilitamise eeskirjade rikkumise tõttu ostja poolt. Lepingutega võib kehtestada garantiitähtajad, mis ei ole ette nähtud või on pikemad, kui see on kindlaks määratud standardite või tehniliste tingimustega („Aluste“ § 48).

Toodang peab olema hangitud komplekselt vastavalt riiklike standardite, tehniliste tingimuste või hinnakirja nõuetele. Mittekomplektse toodangu hankimise korral on ostja kohustatud nõudma toodangu ümberkomplekteerimist või selle ümbervahetamist komplektse vastu. Kui hankija ei komplekteeri toodangut poolte kokkuleppes ettenähtud tähtajaks, on ostjal õigus toodangust loobuda („Aluste“ § 49).

Hankelepingud sõlmitakse ja täidetakse kooskõlas hangete põhimäärustega, mis kinnitatakse NSV Liidu Ministrite Nõukogu poolt ja üksikute toodanguliikide hanke eritingimustega, mille kinnitamise korra määrab NSV

Liidu Ministrite Nõukogu ja tema poolt ettenähtud juhtudel ka liiduvabariikide ministrite nõukogud.

Hankelepingutes ettenähtud kohustuste rikkumise eest nõutakse sisse leppetrahv (trahv, viivis) ning kahjud vastavalt hanke põhimäärustele ja eritingimustele. Mittevastava kvaliteediga või mittekomplektse toodangu hankimise juhtudel nõuab ostja hankijalt sisse määratud leppetrahvi (trahvi, viivise) ja peale selle sellise hankega tekitatud kahjud ilma leppetrahvi tasaarvestamiseta („Aluste“ § 50).

4. peatükk

Põllumajandussaaduste riiklik kokkuost kolhoosidelt ja sovhoosidelt

Eri peatükina on „Alustesse“ sisse võetud põllumajandussaaduste riiklikku kokkuostu kolhoosidelt ja sovhoosidelt reguleerivad õigusnormid.

„Aluste“ §-s 51 on sätestatud, et põllumajandussaaduste riiklik kokkuost kolhoosidelt ja sovhoosidelt toimub kontraheerimislepingute alusel, mis sõlmitakse vastavalt põllumajandussaaduste riikliku kokkuostu ja põllumajandusliku tootmise arendamise plaanidele.

Kontraheerimislepingutes peab olema ette nähtud: põllumajandussaaduste hulk toodanguliikide järgi, toodangu kvaliteet, põllumajandussaaduste kättetoimetamise tähtajad, kord ja tingimused ning nende üleandmise koht; varumisorganisatsioonide ja ettevõtete kohustus toodang õigeaegselt vastu võtta ja selle eest tasuta kindlaksmääratud hindade alusel, samuti kolhoosidele rahaliste avansside väljaandmise tähtajad ja suurus; varumisorganisatsioonide ja ettevõtete kohused kolhoosidele ja sovhoosidele abi osutamise kohta põllumajandussaaduste tootmise organiseerimisel ja selle transportimisel vastuvõtupunktidesse ja ettevõttesse; poolte vastastikune materiaalne vastutus kohustuste mittetäitmise korral. Tüüp-kontraheerimislepingud kinnitab NSV Liidu Ministrite Nõukogu kindlaksmääratud korras.

Kontraheerimislepingute alusel põllumajandussaaduste riiklik kokkuost kolhoosidelt ja sovhoosidelt aitab kahtlemata palju kaasa meie põllumajanduse edasiarendami-

sele, elanikkonna varustamisele toiduainetega ja tööstuse varustamisele toorainega ning soodustab kolhoosidel ja sovhoosidel oma toodangu realiseerimist.

5. peatükk

Varakasutus

Varakasutust käsitlevas peatükis on toodud varakasutuslepingu sisu ja tingimused. Varakasutuslepingu järgi annab vara kasutusele andja kasutajale vara ajutiseks, lepingus ettenähtud tähtajaks tasu eest kasutamiseks. Kasutusele andja on kohustatud vara üle andma seisundis, mis vastab lepingu tingimustele ja vara otstarbele ning tegema omal kulul selle vara kapitaalremonti, kui seaduses või lepingus ei ole teisiti ette nähtud.

Vara kasutaja on kohustatud õigeaegselt tasuma vara kasutamise eest, kasutama seda vara vastavalt lepingule ja vara otstarbele, hoidma teda tervena, tegema omal kulul jooksvat remonti, kui seaduse või lepinguga ei ole kindlaks määratud teisiti. Vara kasutuslepingu lõpetamise korral on kasutaja kohustatud vara tagastama samas seisundis, millises ta selle sai, arvestades normaalset kulumist, või lepingus ettenähtud seisundis („Aluste“ § 53).

„Aluste“ § 54 sätib, et kasutusele antud vara omandiõiguse üleminekul kasutusele andjalt teisele isikule, s. t. uuele omanikule, säilitab kasutuslepingu oma jõu ka uue omaniku suhtes. See õigusnorm on kehtiv ka sel juhul, kui vara antakse üle ühelt riiklikult organisatsioonilt, vara kasutusele andjalt, teisele riiklikule organisatsioonile.

Seoses koduse majapidamise esemete ja muu vara kodanikele ajutiseks kasutamiseks andmise, nõndanimeetatud elutarbelise kasutuse laialdase levimisega on „Alustesse“ sisse võetud eriline õigusnorm, mis reglementeerib seda kasutamise moodust.

„Aluste“ §-s 55 on ette nähtud, et koduse majapidamise esemed, muusikariistad, spordiinventar, sõiduautod ja muu vara annavad riiklikud, kooperatiivsed ja ühiskondlikud organisatsioonid kodanikele ajutiseks kasutamiseks tingimustel ja korras, mis on kehtestatud liiduvabariikide seadusandlusega. Seejuures on ette nähtud, et elutarbelise

kasutamise üksikute liikide kohta kinnitavad tüüplepingud liiduvabariikide ministrite nõukogud. Vara kasutajate, kodanike õiguste tagamiseks on määratud, et kõrvalekalduused tüüplepingute tingimustest, mis piiravad kasutajate õigusi, on tühised.

6. peatükk

Eluruumi üürimine

Arvesse võttes seda suurt tähtsust, mida kodanike elus omab eluruumide kasutamine, on „Alustes“ sellele küsimusele pühendatud eri peatükk, milles üksikasjaliselt vastavate õiguslike normidega on reglementeeritud eluruumide üürile andmise, üürilepingu sõlmimise, muutmise ja lõpetamise kord. Kõik need normid väljendavad kodanike elamuõiguse edasist laiendamist.

NLKP programmis on öeldud, et „NLKP seab ülesandeks lahendada nõukogude rahva heaolu tõstmise kõige teravam probleem — korteriprobleem... Teise aastakümne lõpul on igal perekonnal, kaasa arvatud noorpaarid, korralik korter, mis vastab tervishoiu ja kultuurse elu nõuetele.“⁶

Selle suure ülesande lahendamisele aitab teatud osas kaasa ka tsiviilseadusandlus, mis reguleerib eluruumide üürimist. „Alustes“ on kinnistatud demokraatlike printsiipide edasine arenemine elamuõiguses.

Eluruumide paremaks jaotamiseks ja üldsuse kontrolli laiendamiseks jaotamise üle on sätitud, et eluruume annab üürile kohalike tööraha saadikute nõukogude majades täitevkomitee ühiskondlike organisatsioonide osavõtul. Riiklike, kooperatiivsete ja ühiskondlike organisatsioonide majades aga antakse eluruume üürile administratsiooni ja käitis- või kohaliku komitee ühise otsuse alusel kohaliku nõukogu täitevkomitee kinnitamisel. Eluruumi kasutamine nendes majades vormistatakse vastava majavalitsuse ja üürniku vahel sõlmitava üürilepinguga. Eluruumi kasutamiseks kodanikele isikliku omandiõiguse alusel kuuluvais majades sõlmitakse üürileping üürniku ja majaomaniku vahel („Aluste“ § 56).

⁶ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn, 1961, lk. 87.

Korteriüüri määrad kohalike nõukogude majades ja riiklikele, kooperatiivsetele ning ühiskondlikele organisatsioonidele kuuluvais majades kehtestatakse NSV Liidu seadusandlusega. Üüri suurus kodanikele isikliku omandiõiguse alusel kuuluvais majades määratakse kindlaks poolte kokkuleppel, kuid üüri suurus ei või ületada liiduvabariikide seadusandlusega nende majade jaoks kehtestatud piirmäärasid („Aluste“ § 57). Samas paragrahvis on rõhutatud, et kuni eluruumide tasuta kasutamise kehtestamiseni on üürnik kohustatud õigeaegselt tasuma korteriüüri.

Säilib seni kehtinud õigusnorm üürniku õiguse kohta üürilepingu uuendamisele üürilepingu tähtaja möödumisel. Kuid seejuures on sätitud, et seda õigust võib üürile andja vaidlustada kohtu korras, kui üürnik oma lepingujärgseid kohustusi süstemaatiliselt ei täida.

Samasugune õigus on eluruumi üürnikul kodanikule isikliku omandiõiguse alusel kuuluvas majas, välja arvatud juhud, kui üürnik kasutab eluruumi üürilepingu alusel, mis on sõlmitud tähtajaga mitte üle ühe aasta ühes kohustusega vabastada see eluruum lepingu tähtaja möödumisel, või kui kohus teeb kindlaks, et eluruum on vajalik majajamnikule ja tema perekonna liikmeile isiklikuks kasutamiseks („Aluste“ § 58).

„Alustes“ on sätestatud seni kehtiv eeskiri, mis keelab üürilepingu ühepoolse lõpetamise ja muutmise selle kehtivuse tähtaja kestel.

„Aluste“ §-s 59 on öeldud, et liiduvabariikide seadusandlusega võib ette näha võimalus võtta kohtu kaudu ära üleliigne (kehtestatud normi ületav) elamispind eraldi oleva isoleeritud toa näol.

Neil juhtudel, kui liiduvabariigi seadusandluses on ette nähtud võimalus üleliigse elamispinna äravõtmiseks, ei või kindlaksmääratud elamispinna norm olla väiksem üheksast ruutmeetrist ühe inimese kohta. Seejuures säilib ka endine kord kohalike nõukogude majades üleliigse isoleeritud toa äravõtmise kohta.

Seda võib teha ainult juhul, kui üürnik ise ei asusta vabanenud eluruumi kolme kuu jooksul pärast elamuarjanduse kirjalikku hoiatust. Samas paragrahvis on ette nähtud, et kui üleliigne isoleeritud tuba tekkis korteris, mis on antud ühe perekonna kasutusse, on sel üürnikul õigus kas asustada see tuba eespool näidatud korras või

nõuda enda ümberpaigutamist omaette väiksemasse korterisse. Peale selle võib liiduvabariikide seadusandlusega kehtestada ka teisi juhtusid, mil üleliigse isoleeritud toa äravõtmine ei ole lubatud.

See õigusnorm on ühelt poolt suunatud sellele, et elamispinna ülejääkide äravõtmine oluliselt ei kitsendaks üürniku huve ja teiselt poolt aitab kaasa üldisele korteriprobleemi lahendamisele.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 10. aprilli 1962. a. seadluse § 8 esimese lõigu kohaselt kuuluvad „Aluste“ §-i 59 teise ja kolmanda lõigu eeskirjad kohaldamisele ka neil juhtudel, kui üleliigne elamispinna eraldi oleva isoleeritud toa näol tekkis enne 1. maid 1962. a., kuid ei ole selle tähtajani kindlaksmääratud korras asustatud.

Üürniku elamistingimuste parandamiseks näevad „Alused“ ette, et kui korteris, kus elab üürnik, vabanes tuba, mis ei ole tema poolt üüritavast eluruumist isoleeritud ja on sellega külgnev, kuulub see tuba üleandmisele tema kasutusse („Aluste“ § 59). NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 10. aprilli 1962. a. seadluse § 8 teise lõigu kohaselt kuuluvad üürniku kasutusse andmisele ka need korteris vabanenud isoleerimata ja külgnevad toad, mis on vabanenud enne „Aluste“ kehtestamist.

Säilitatud on ka üürniku õigus tema poolt kasutatava eluruumi vahetamiseks ja allüürile andmiseks. Kuid eluruumide vahetamine riiklike, kooperatiivsete ja ühiskondlike organisatsioonide majades, samuti kodanikele isikliku omandiõiguse alusel kuuluvates majades on lubatud ainult üürile andja nõusolekul. Eluruumide vahetamise kord ja eluruumi allüürile andmise juhud ja kord kehtestatakse liiduvabariikide seadusandlusega.

Tunduvalt on piiratud eluruumi üürilepingu ennetähtaegse lõpetamise ja üürniku väljatõstmise võimalusi (eriti administratiivkorras). Põhiliselt on see lubatud vaid kohtu korras, seadusega kehtestatud alustel ja teise heakorrastatud eluruumi vastuandmisega.

Ilma teist eluruumi vastu andmata võib kohtu korras eluruumist välja tõsta: 1) kui üürnik või tema perekonna liikmed süstemaatiliselt lõhuvad või rikuvad eluruumi; 2) kui üürnik või tema perekonna liikmed sotsialistliku ühiselu reeglite süstemaatilise rikkumisega teevad võimatuks teiste elamise nendega koos ühes korteris või

ühes majas (varem — samas korteris või toas) ja ühiskondliku mõjutamise vahendid — üürniku või tema perekonna liikme käitumise arutamine seltsimehelikus kohtus, töötajate kollektiivis jne. — osutusid tagajärjetuiks.

Peale nende juhtude nähakse liiduvabariikide seadusandluses ette üürilepingu lõpetamise tingimused teist eluruumi vastu andmata ka juhtudel: 1) kui üürnik ja tema perekonnaliikmed pikemaajalise äraoleku tõttu eluruumi ei kasuta; 2) kui üürnikul on isikliku omandiõiguse alusel samas asustatud punktis alaliseks elamiseks kõlblik elumaja ja tal on võimalus sellesse elama asuda; 3) kui kodanikele isikliku omandiõiguse alusel kuuluvas majas üürnik süstemaatiliselt ei maksa korteriüüri („Aluste“ § 61).

Erijuhud on ette nähtud asutuste ja ettevõtete majadest väljatõstmiseks. „Aluste“ § 62 sätib, et NSV Liidu Ministrite Nõukogu ja liiduvabariikide ministrite nõukogud võivad kindlaks määrata tähtsamate rahvamajandusharude ja üksikute ametkondade ettevõtete ja asutuste nimekirjad, kelle majadest lubatakse kohtu korras (seni toimus see administratiivkorras) välja tõsta teist eluruumi vastu andmata töölisi ja teenistujaid, kes on lõpetanud töösuh- ted seoses vallandamisega omal soovil või töödistsipliini rikkumise või kuriteo toimepanemise tõttu. Kuid ka neil juhtudel ei või välja tõsta ilma teist eluruumi vastu andmata sõjainvaliide, I ja II grupi tööinvaliide, vanaduspensionäre, personaalpensionäre, NSV Liidu relvastatud jõudude teenistuses olevate isikute perekondi, aga samuti NSV Liidu kaitsmisel või muude sõjaväeteenistuskohustuste täitmisel hukkunud või teadmata kadunuks jäänud sõjaväelaste ja partisanide perekondi.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 10. aprilli 1962. a. seadluse § 9 kohaselt laienevad „Aluste“ §-i 62 eeskirjad tähtsamate rahvamajandusharude ja üksikute ametkondade ettevõtete ja asutuste majadest väljatõstmise kohta pärast 1. maid 1962. a. tööliste ja teenistujate väljatõstmise juhtudele, sõltumata väljatõstmise aluste tekkimise ajast. Seega on sel õigusnormil tagasiulatuv jõud.

Kodanike administratiivkorras eluruumist väljatõstmine on üldreeglina keelatud. Lubatud on administratiivkorras välja tõsta ainult isikuid, kes on omavoliliselt hõivanud eluruumi, ning samuti üürnikke, kes kasutavad eluruumi varisemisohus olevais majades. Seejuures varise-

misoohus olevast majadest väljatõstetud uurnikele antakse vastu teine heakorrasstatud eluruum. Peale selle võib liiduvabariikide seadusandlusega kehtestada ametiruumidest, ühiselamuist ja võõrastemajadest väljatõstmise administratiivne kord („Aluste“ § 63).

7. peatükk

Töövõtt

„Aluste“ §-s 64 on antud töövõtulepingu mõiste ja sisu. Töövõtulepingu järgi kohustub töövõtja täitma omal riisikol tellija ülesandel kindlaks määratud töö tema või oma materjalist, tellija aga kohustub selle töö vastu võtma ja tasuma täidetud töö eest. Ühtlasi kohustub töövõtja tarvitusele võtma kõik abinõud temale usaldatud vara säilitamiseks ja kannab vastutust igasuguse hoole tuse eest, millega kaasnes tellija vara kaotsimine või kahjustus.

Juhul kui töövõtja, halvendades tööd, kaldus kõrvale lepingu tingimustest või võimaldas muid puudusi töös, on tellijal omal valikul õigus nõuda kas nimetatud puuduste tasuta parandamist vastavaks tähtajaks või kulutuste tasumist, mida ta kandis oma vahenditega töö parandamisel, kui lepingus oli tellija selline õigus ette nähtud. Lepingust oluliste kõrvalekaldumiste või muude oluliste puuduste olemasolu korral töös on tellijal õigus nõuda lepingu tühistamist ja kahjude heastamist („Aluste“ § 65).

„Alused“ sätivad, et töövõtulepingute eeskirjad kodanike elutarbeliste vajaduste rahuldamisel kehtestatakse liiduvabariikide seadusandlusega. Kodanike teenindamise üksikute liikide kohta kinnitavad liiduvabariikide ministrite nõukogud tüüplepingud. Lepingupooleks oleva kodaniku õiguste kaitseks on ette nähtud, et tüüplepingute tingimustest kõrvalekaldumised, mis piiravad tellijate õigusi, on tühised („Aluste“ § 66).

Kapitaalehituse töövõtt

NSV Liidus tehakse määratu suures ulatuses kapitaalehitustöid. Seni sõlmiti kapitaalehitustööde lepinguid töövõtulepingute üldiste normide järgi, silmas pidades seejuures ka valitsuse poolt kehtestatud erilisi eeskirju kapitaalehitustööde kohta. Kuivõrd aga kapitaalehitustööd oma mahu ja muude tingimuste poolest tunduvalt erinevad harilikust töövõtust, peeti otstarbekohaseks kehtestada eri õigusnormid, mis reglementeerivad kapitaalehituse töövõtu põhilisi küsimusi. Kapitaalehituse töövõtu lepingute sõlmimise ja täitmise üksikasjalised eeskirjad kinnitab endiselt NSV Liidu Ministrite Nõukogu või kinnitatakse tema poolt kindlaksmääratud korras.

Kolhoosidega sõlmitavate kapitaalehituse töövõtu lepingute kohta võib liiduvabariikide seadusandlusega kehtestada erieeskirju.

Kapitaalehituse töövõtu lepingu järgi kohustub töövõtja-organisatsioon kindlaksmääratud tähtajal oma jõudude ja vahenditega ehitama ja tellija-organisatsioonile üle andma plaanis ettenähtud objekti, vastavalt kinnitatud projekteerimis- ja eelarvedokumentatsioonile, tellija aga kohustub eraldama töövõtjale ehitusplatsi, andma talle üle kinnitatud projekteerimis- ja eelarvedokumentatsiooni, tagama ehituse õigeaegse finantseerimise, võtma valmishitatud objektid vastu ja tasuma nende eest („Aluste“ § 67).

Harilikult sõlmib tellija kapitaalehituse töövõtu lepingu ühe ehitusorganisatsiooniga, kellel on õigus peatöövõtjana usaldada alltöövõtulepingu alusel üksikute tööde (sanitaartechniliste, elektrotechniliste jne.) täitmine spetsialiseeritud organisatsioonidele. Seadmete montaažitööde täitmise lepingu sõlmib tellija kas peatöövõtja või seadmestiku hankijaga. Peatöövõtja nõusolekul võib tellija lepingud montaaži- ja muude spetsiaalsete tööde täitmiseks sõlmida montaaži- või muude spetsialiseeritud organisatsioonidega („Aluste“ § 68).

Tellijal on õigus teostada tehnilist järelevalvet ja kontrollida, kas täidetavate tööde maht, maksumus ja kvaliteet vastavad projektidele ja eelarvetele. Samuti on tal

õigus igal ajal kontrollida ehitus- ja montaažitööde käiku ja kvaliteeti ning kasutatavate materjalide kvaliteeti, segamata end sealjuures aga töövõtja operatiiv-majanduslikku tegevusse. Töövõtja või alltöövõtja süü läbi tekkinud tööde täitmise või tööde täitmiseks kasutatavate materjalide puudused peab töövõtja kõrvaldama omal kulul.

Kapitaalehituse töövõtu lepingu järgsete kohustuste mittetäitmise või mittevastava täitmise puhul maksab selle eest vastutav pool lepinguga kindlaksmääratud leppetrahvi (viivist) ning heastab leppetrahviga katmata jäänud summa ulatuses teise poole kahjud. Töövõtja poolt üksikute tööde täitmise tähtaegade rikkumise eest maksatud leppetrahvi (viivise) summad tagastatakse temale juhul, kui kõik tööd objektil lõpetatakse lepinguga ettenähtud lõpptähtajaks („Aluste“ § 70).

9. peatükk

Vedu

Eripeatükina on „Alustesse“ sisse võetud ka veolepingutest tulenevate kohustuste põhilised alused, millele vastavalt üksikute transpordiliikide määrustikega (koodeksitena) ja kehtestatud korras väljaantud eeskirjadega määratakse kindlaks veoste, reisijate ja pagasi veotingimused ning poolte vastutus.

Veose veolepingu järgi kohustub transpordiorganisatsioon (vedaja) temale usaldatud veose toimetama sihtpunkti ja selle välja andma veose vastuvõtmiseks volitatud isikule (saajale), saatja aga kohustub veose veo eest tasuma kindlaksmääratud summa.

Reisija veolepingu järgi kohustub vedaja toimetama reisija sihtpunkti, reisija poolt pagasi üleandmise puhul aga toimetama ka pagasi sihtpunkti ja selle välja andma pagasi vastuvõtmiseks volitatud isikule. Reisija on kohustatud sõidu eest tasuma kindlaksmääratud tasu ning pagasi üleandmise korral tasuma ka pagasi veo eest („Aluste“ § 72).

Riiklike, kooperatiivsete ja ühiskondlike organisatsioonide veoste veoleping sõlmitakse veoplaanide alusel, mis

on kohustuslik mõlemale poolele. Plaanis ettenägemata veoste veolepingute sõlmimine on lubatud transpordimäärustike või -koodeksitega kindlaksmääratud korras. Transpordivahendite mitteandmise, veose vedamiseks andmata jätmise ja teiste veoplaanist tulenevate kohustuste eest kannavad vedaja ja saatja varalist vastutust („Aluste“ § 73).

Veoks vastuvõetud veose ja pagasi kaotsimineku, puudujäägi ja rikkumise eest vastutab üldreeglina vedaja. Ta vabaneb sellest vaid siis, kui tõendab, et veose ja pagasi kaotsiminekus, puudujäägis või rikkumises ei ole tema süüdi. Kuid transpordimäärustikes või -koodeksites võib ette näha ka juhtusid, mil vedaja süü tõendamise koormus veose kaotsiminekus, puudujäägis või rikkumises pannakse veose saajale või saatjale („Aluste“ § 74).

Vedaja on kohustatud veose või pagasi toimetama sihtpunkti transpordimäärustike, -koodeksite või kindlaksmääratud korras väljaantud eeskirjadega kehtestatud tähtajaks. Kui aga kohaletoimetamise tähtaega pole nimetatud, on pooltel õigus see kindlaks määrata veolepingus. Vedaja vabaneb vastutusest viivitamise eest veose või pagasi kohaletoimetamisel, kui ta tõendab, et viivitus ei tekkinud tema süü läbi („Aluste“ § 75).

Vedudest tuleneva hagi esitamisel vedaja vastu on enne kohustuslik esitada temale pretensioon. Seda võidakse esitada kuue kuu jooksul, pretensioone trahvide ja preemiate maksmise kohta aga 45 päeva jooksul. Vedaja on kohustatud esitatud pretensiooni läbi vaatama ja teatama esitajale selle rahuldamisest või rahuldamata jätmisest kolme kuu jooksul, pretensiooni suhtes vedaja poolt eri transpordiliikidega ühe dokumendi järgi teostatud veo kohta aga kuue kuu jooksul ja pretensiooni suhtes trahvi või preemia maksmise kohta 45 päeva jooksul.

Kui pretensioon on rahuldamata jäetud või kui kindlaksmääratud tähtajaks ei ole vastust saadud, antakse esitajale hagi esitamiseks aega kaks kuud, arvates vastuse saamisest või vastamiseks ettenähtud tähtaja lõppemisest. Veost tulenevate hagide esitamiseks vedaja poolt saatjate, saajate või reisijate vastu on kehtestatud kuuekuuline tähtaeg („Aluste“ § 76).

Reisija surma või terviserikke põhjustamise eest vastutab vedaja üldiste, kahju tekitamisest tulenevate kohus-

tuste eeskirjade järgi, kui seaduses ei ole ette nähtud kõrgendatud vastutust.

10. peatükk

Riiklik kindlustus

NSV Liidus on laialdaselt arenenud riiklik kindlustus ja seetõttu on ka „Alustesse“ sisse võetud põhilised õigusnormid, mis käsitlevad kindlustussuhteid. NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrab kindlaks kindlustuseeskirjade kinnitamise korra. Riiklik kindlustamine on meil kahes vormis, s. o. kohustuslik ja vabatahtlik kindlustus.

Kohustuslikule kindlustamisele kuulub seaduses tähen datud vara seaduses ettenähtud tingimustel. Selle kindlustuse järgi heastab kindlustusorganisatsioon seaduses ettenähtud sündmuse (kindlustusjuhu) saabumisel kindlustajale või mõnele teisele isikule, kellele kuulub kindlustatud vara, temale tekitatud kahju. Vara täieliku hävimise puhul heastab kindlustusorganisatsioon kindlustushüvituse kogu summas, vara osalise rikkumise või hävimise korral aga kindlustushüvituse vastava osa suuruses. Kindlustaja on kohustatud maksma kindlaksmääratud kindlustusmakseid.

Vabatahtliku kindlustuse korral kohustub kindlustusorganisatsioon kindlustamise lepingus tähen datud sündmuse (kindlustusjuhu) saabumisel: varakindlustuse korral — heastama kindlustajale või mõnele teisele isikule, kelle kasuks leping sõlmiti, tekitatud kahju lepingus kokkulepitud summa piires, kui aga vara ei olnud kindlustatud täies väärtuses, siis kahju vastav osa; isikukindlustuse korral — maksma kindlustajale või mõnele teisele isikule, kelle kasuks leping sõlmiti, lepingus kokkulepitud kindlustussumma, sõltumata sotsiaalkindlustuse või sotsiaalhoolduse korras temale kuuluvaist summadest ja kahju heastamise korras temale kuuluvaist summadest. Kindlustaja aga kohustub maksma lepinguga kindlaksmääratud kindlustusmakseid.

Varakindlustuse korral kindlustushüvituse maksnud kindlustusorganisatsioonile läheb selle summa piires üle nõudeõigus, mis kuulub kindlustajale või mõnele teisele kindlustushüvituse saanud isikule tekitatud kahju

est vastutava isiku vastu. Selline nõudeõigus on nii kohustusliku kindlustamise korral kui ka vabatahtliku kindlustamise lepingu puhul („Aluste“ § 81).

11. peatükk

Arveldus- ja krediidisuhted

Kommunistlikus ülesehitustöös on suure tähtsusega kaubalis-rahaliste suhete täielik ärakasutamine vastavalt uuele sisule, mis neil on sotsialistlikus plaanimajanduses. Seetõttu rakendatakse selliseid tähtsaid majanduse arendamise abinõusid, nagu isemajandamine, raha, hind, omahind, kasum, kaubandus, krediit ja finantsid.

Krediidi ja finantside õige ja sihipärase ärakasutamise ning samuti riigikontrolli teostamise eesmärgil sätib „Aluste“ § 83, et makseid kohustuste järgi riiklike organisatsioonide, kolhooside ja teiste kooperatiivsete ja ühiskondlike organisatsioonide vahel teostatakse sularahata arvelduste korras krediidasutuste kaudu, kus tähendatud organisatsioonid vastavalt seadusele hoiavad oma rahalisi vahendeid. Arvelduste korj ja vormid määratakse kindlaks NSV Liidu seadusandlusega. Sularahalisi arveldusi riiklike organisatsioonide, kolhooside ja teiste kooperatiivsete ning ühiskondlike organisatsioonide vahel lubatakse vaid NSV Liidu seadusandlusega kindlaksmääratud juhtudel ja piirides.

Organisatsioonid käsutavad krediidasutustes nende arvetel hoitavaid rahalisi vahendeid vastavalt nende vahendite sihtotstarbele. Töötasu ja sellega võrdsustatud maksete väljamaksmiseks vajalikke vahendeid annavad krediidasutused välja organisatsioonide arvelt, sõltumata mistahes pretensioonide olemasolust arve valdaja vastu. Erandeid sellest üldreeglist võib kehtestada vaid NSV Liidu Ministrite Nõukogu. Organisatsioonide nõusolekuta lubatakse krediidasutustes tema arvel olevate summade mahakirjutamist ainult NSV Liidu seadusandluses ettenähtud juhtudel („Aluste“ § 84).

Riiklikke organisatsioone, kolhoose ja teisi kooperatiivseid ning ühiskondlikke organisatsioone krediteerivad NSV Liidu Riigipank ja NSV Liidu teised pangad vastavalt kinnitatud plaanidele sihtotstarbeliste tähtajaliste

laenude andmise teel NSV Liidu seadusandlusega kindlaksmääratud korras. Üks organisatsioon võib krediteerida teist naturaalses või rahalises vormis, sealhulgas ka avansse anda ainult NSV Liidu seadusandluses ettenähtud juhtudel. Tingimused ja kord, mille alusel üks kolhoos krediteerib teist tootmisalase abi osutamisel, määratakse kindlaks liiduvabariikide seadusandlusega. Kodanikele annavad laenusid NSV Liidu pangad NSV Liidu seadusandlusega kindlaksmääratud juhtudel ja korras.

Kodanikud võivad oma rahalisi vahendeid hoida riiklikes töö-hoiukassades ja teistes krediidasutustes. Neil on õigus käsutada oma hoiuseid, saada neilt hoiustelt tulu protsentide või võitude näol, teostada sularahata arveldusi vastavalt krediidasutuste põhikirjadele ja kindlaksmääratud korras väljaantud eeskirjadele. Sealjuures riik garanteerib hoiuste saladuse, nende puutumatus ja väljaandmise hoiustaja esimesel nõudmisel.

Kuid võrreldes senise korraga on „Alustes“ muudatused ette nähtud kodanike hoiustele sissenõuete pööramise korras. Teatavasti võis seni kodanike hoiustele riiklikes töö-hoiukassades ja NSV Liidu Riigipangas sissenõudeid pöörata vaid kohtuotsuse alusel, millega rahuldati kriminaalasjast tulenev tsiviilhagi. Mitteheaüksed kodanikud kasutasid seda võimalust oma rahaliste vahendite säilitamiseks teiste võimalike sissenõuete eest. Nüüd näeb „Aluste“ § 87 ette, et sissenõudeid kodanike hoiustele, peale kriminaalasjast tuleneva tsiviilhagi, võib pöörata ka kohtuotsuse alusel alimentide sissenõudmise hakis ja seda juhul, kui puudub töötasu või muu vara, millele võib pöörata sissenõuet, samuti abikaasade ühisomandiks oleva hoiuse jagamise hakis. Kodanike hoiuseid riiklikes töö-hoiukassades ja NSV Liidu Riigipangas võib konfiskeerida ainult seadusjõusse astunud kohtuotsuse või vara konfiskeerimise määruse alusel.

12. peatükk

Kahju tekitamisest tulenevad kohustused

Olulisi muudatusi, võrreldes seni kehtivate õigusnormidega, sisaldavad „Alused“ kahju tekitamisest tuleneva vastutuse kohta.

Kodaniku isikule või varale tekitatud kahju, samuti organisatsioonile tekitatud kahju heastab täies ulatuses kahjutekitaja, s. o. nii kodanik kui ka organisatsioon. Organisatsioon on kohustatud heastama kahju, mis tekitati tema töötajate süü läbi nende töö-(teenistus-)alaste kohustuste täitmisel. Õiguspäraste tegudega tekitatud kahju kuulub heastamisele vaid seaduses ettenähtud juhtudel („Aluste“ § 88).

Kahjutekitaja vabaneb kahju heastamisest vaid sel juhul, kui ta tõendab, et tema ei ole süüdi kahju tekitamises. Enne aga (TsK § 403) vabanes kahjutekitaja kahju tasumise kohustusest, kui ta tõendas, et ta ei saanud kahju ära hoida või et kahju tekkis kahjusaaaja enda pahatahtluse või raske ettevaatamatuse tagajärjel. Seega on laiendatud tunduvalt kahjusaaaja õigusi tekitatud kahju hüvitamisele ja seda eriti kodanike osas.

Nii sätib „Aluste“ § 89, et riigiasutused vastutavad kahju eest, mis on tekitatud kodanikele nende ametiisikute ebaõigete teenistusalaste tegudega administratiivse valitsemise valdkonnas, üldistel alustel, kui eriseadusega ei ole ette nähtud teisiti. Seni (TsK § 407) vastutasid riigiasutused ainult seaduses eriti ettenähtud juhtudel ja seda veel tingimusel, et ametiisiku ebaõige teenistusalane tegu, millega kahju tekitati, oleks vastava kohtu- või administratiivorgani poolt ebaõigeks tunnistatud. Juurdlus-, eeluurimis-, prokuratuuri- ja kohtuorganite ametiisikute ebaõigete ametialaste tegudega tekitatud kahju eest kannavad vastavad riigiorganid varalist vastutust seaduses eriti ettenähtud juhtudel ja piires. Kahtlemata avaldab see õigusnorm suurt mõju kodanike õiguste ja seaduslike huvide kaitsele, riiklike asutuste töötajate vastutustunde tõstmisele ja riigivalitsemise aparaaadi kaadri paremale valikule.

Teisiti on formuleeritud ka õigusnorm, mis käsitleb vastutust suurema ohu allika poolt tekitatud kahju eest. „Aluste“ § 90 sätib, et organisatsioonid ja kodanikud, kelle tegevus on seotud suurema ohuga lähikonnale (transpordiorganisatsioonid, tööstusettevõtted, ehitused, autovaldajad jms.), on kohustatud heastama suurema ohu allika poolt tekitatud kahju, kui nad ei tõenda, et kahju tekkis vääramatu jõu või kannatanu tahtluse tagajärjel. Seega on TsK §-s 404 ette nähtud üks kahju heastamise

kohustusest vabastav alus, s. o. kannatanu enese raske hooletus, ära jäänud, ning seega on vastutust suurema ohu allika poolt tekitatud kahju eest laiendatud.

Mõnevõrra teisiti on „Alustes“ väljendatud ka õigusnorm, mis käsitleb vastutust selle kodaniku terviserikke ja surma korral, kelle eest kahju tekitaja on kohustatud tasuma kindlustusmaksleid. „Aluste“ § 91 sätib, et kui töötajale, seoses tema töö-(ameti-)alaste kohustuste täitmisega tekitati vigastus või mõni muu terviserikke organisatsiooni või kodaniku süü läbi, kes on kohustatud tema eest riikliku sotsiaalkindlustuse maksleid tasuma, peab see organisatsioon või kodanik heastama kannatanule kahju selles osas, mis ületab tema poolt saadava toetuse või temale pärast terviserikke tekitamist määratud ja tema poolt faktiliselt saadava pensioni summa. Erandeid sellest üldreeglist võidakse kehtestada vaid NSV Liidu seadusandlusega. TsK § 413 alusel oli selline kahju heastamine võimalik vaid siis, kui kahju oli tekitatud kahju-tekitaja kuritegeliku tegevuse või tegevusetuse tagajärjel.

„Aluste“ § 92 reguleerib vastutust kahju eest, juhul kui vigastuse või mõne muu terviserikke tekitas organisatsioon või kodanik, kes ei ole kohustatud kannatanu eest riiklikke sotsiaalkindlustuse maksleid tasuma. See organisatsioon või kodanik peab heastama kannatanule kahju „Aluste“ §-de 88 ja 90 eeskirjade järgi selles osas, mis ületab temal saada oleva toetuse või temale pärast terviserikke tekitamist määratud ja faktiliselt saadava pensioni summa. Seega on selle õigusnormiga antud kahjutekitajale võimalus vabaneda kahju heastamise kohustusest, kui ta tõendab, et tema ei ole süüdi kahjutekitamises, ning suurema ohu allika poolt tekitatud kahju puhul, kui ta tõendab, et kahju tekkis vääramatu jõu või kannatanu tahtluse tagajärjel.

„Alustes“ on täpsustatud isikute ringi, kel on õigus nõuda kahju heastamist kannatanu surma korral. Seni kuulus (TsK § 409) see õigus isikuile, kes olid surnu ülalpidamisel ja kel polnud muid äraelamise võimalusi. Nüüd on aga „Alustes“ öeldud, et kannatanu surma korral on õigus kahju heastamisele töövõimetuil isikuil, kes olid kannatanu ülalpidamisel või kellel oli kuni kannatanu surmani temalt ülalpida-

mise saamise õigus, ning samuti kannatanu lapsel, kes sündis pärast tema surma.

„Eesti NSV territooriumil kehtivas tsiviilkoodeksis“ puudub õigusnorm, milles otseselt oleks ette nähtud kannatanu süü arvestamine temale tekitatud kahju heastamisel ning kohtud lähtusid kannatanu süü olemasolul NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi 10. juuni 1943. a. määruse „Kohtupraktikast hagides kahju tekitamise puhul“ punktis 12 antud juhistest. Nüüd on „Aluste“ §-s 93 otseselt ette nähtud, et kui kannatanu enda raske ettevaatamatus (mitte aga tavaline ettevaatamatus) soodustas kahju tekkimist või suurenemist, siis sõltuvalt kannatanu süü astmest, kahju tekitaja süü korral aga sõltuvalt ka tema süü astmest, tuleb hüvituse suurust vähendada või kahju heastamisest keelduda. Süü arvestus on kahjude jaotamise õiglane vahend ja ka tähtis kasvatuslik abinõu. Kodaniku poolt tekitatud kahju heastamise suurust võib kohus vähendada ka sõltuvalt tema varalisest olukorrast.

„Aluste“ § 94 kohaselt on kahju tekitamise eest vastutav organisatsioon või kodanik kohustatud riikliku sotsiaalkindlustus- või sotsiaaltoetusorgani regressnõude järgi heastama toetuse või pensionide summad, mis „Aluste“ §-des 91 ja 92 tähendatud isikuile on välja makstud. See õigusnorm avaldab tunduvat mõju ohutustehnika eeskirjadest kinnipidamisele meie tööstuses ja põllumajanduses.

13. peatükk

Sotsialistliku vara päästmisest tulenevad kohustused

Nõukogude võim on alati pidanud üheks oma tähtsaks ülesandeks kaitsta sotsialistlikku omandit iga suguste rünnete vastu ja pidada ranget võitlust riigi ja ühiskondliku vara riisujatega. NSV Liidu Konstitutsiooni § 131 kohustab iga nõukogude kodanikku hoidma ja tugevdama ühiskondlikku, sotsialistlikku omandit kui nõukogude korra püha ja puutumatut alust, kui kodumaa rikkuse ja võimsuse allikat, kui kogu töörahva jõuka ja kultuurse elu allikat.

Nõukogude korra tingimustes on võrsunud uus inimene — nõukogude kodanik, kelle elu, püüded ja ees-

märk on lahutamatult seotud nõukogude ühiskonnaga, tema eelseisvate ülesannetega ja sotsialistliku omandiga. Temale on saanud harjumuseks pidada pühaks ja puutumatuks sotsialistlikku omandit. Kommunismiehitaja moraalikoodeksi üks peamistest kõlbelistest printsiipidest — „igapäevane hoolitsus ühiskonna vara säilitamise ja suurendamise eest“ — on nõukogude rahvale seaduseks. Oma kõrge sotsialistliku teadvuse mõjul on enamik meie maa töötajast alati järginud V. I. Lenini üleskutsele ja aktiivselt kaitsnud sotsialistlikku omandit igasuguste rünnete puhul, seejuures tihti pannes kaalule oma vara, tervise ja elu.

Seni meil puudus tsiviilõiguslik norm, mis oleks lahendanud sotsialistliku omandi päästmisega seoses tekkinud kahju heastamise küsimust. Nüüd on see puudus kõrvaldatud ning „Aluste“ § 95 sätib, et kahju, mida kodanik kandis sotsialistliku vara päästmisel seda ähvardavast ohust, peab heastama see organisatsioon, kelle vara kannatanu päästis. Kahju heastamise kord määratakse kindlaks liiduvabariikide seadusandlusega.

IV osa

AUTORIÕIGUS

Seni on autoriõiguse valdkonnas tekkivate suhete reguleerimise põhiliseks seadusandlikuks aktiks olnud üleliiduline seadus — „NSV Liidu autoriõiguse alused“, mis NSV Liidu KTK ja RKN võtsid vastu 16. mail 1928. a. ja mis oma kehtivuse aja jooksul on suurt mõju avaldanud meie sotsialistliku kirjanduse, teaduse ja kunsti arendamisele. Kuid ajal, kus Nõukogude tsiviilseadusandlus on asunud oma arengu uude etappi, vajab ka autoriõigus kui üks tsiviilõiguse harudest mõnes osas korrigeerimist. Välja andes autoriõiguse norme, peab Nõukogude riik silmas paljurahvuselise sotsialistliku kultuuri igakülgse arendamise eesmärke. Autoriõigus peab stimuleerima uute, heade teaduslike, kirjandus- ja kunstiteoste loomist ning kindlustama nende laialdase levitamise.

Autoriõiguses väljenduvad kõige kujukamalt kodanike varaliste õigustega seotud isiklikud mittevaralised õigused. Teadusliku, kirjandus- ja kunstiteose autoril on

õigus saada varalist tasu vastavalt oma töö mahule ja selle kvaliteedile ning isiklikud mittevaralised õigused — õigus teose autorsusele, autori nimele, õigus teose avaldamisele jne.

„Alustes“ on näidatud, millistele teostele laieneb autoriõigus. „Aluste“ § 96 kohaselt laieneb autoriõigus teaduslikele, kirjandus- ja kunstiteostele, sõltumata teose vormist, eesmärgist ja väärtusest ehk tema reprodutseerimise viisist. Samuti laieneb autoriõigus nii avaldatud kui ka avaldamata, kuid mingisuguses objektiivses, autori loomingulise tegevuse tulemuse reprodutseerimist võimaldavas vormis väljendatud teostele, nagu käsikiri, joonis, kujutis, avalik ettekanne või esitus, film, mehaaniline üleskirjutis või magnetiline salvestus jms.

Autoriõigus teosele, mis esmakordselt on avaldatud NSV Liidu territooriumil või mis on avaldamata, kuid asub NSV Liidu territooriumil mingisuguses objektiivses vormis, kuulub autorile ja tema pärijatele, sõltumata nende kodakondsusest — öeldakse „Aluste“ §-s 97. Samuti kuulub autoriõigus NSV Liidu kodanikele, kelle teosed avaldati esmakordselt või asuvad mingisuguses objektiivses vormis välisriigi territooriumil, aga ka nende pärijatele. Teiste isikute suhtes tunnustatakse autoriõigust teosele, mis avaldati esmakordselt või mis asub mingisuguses objektiivses vormis välisriigi territooriumil, ainult vastavate rahvusvaheliste, NSV Liidu poolt sõlmitud kokkulepete alusel ja piirides.

Autoril on õigus oma teoste avaldamisele, reprodutseerimisele ja levitamisele igal seadusega lubatud viisil oma nime all, varjunime (pseudonüümi) all või ilma nimeta (anonüümselt), oma teose puutumatusse ja tasu saamisele teose kasutamise eest teiste isikute poolt peale seaduses tähendatud juhtude. Autoritasu määrad kehtestatakse NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandlusega („Aluste“ § 98).

Kahe või enama isiku ühise tööga loodud teosele, kollektiivsele teosele kuulub autoriõigus kaasautoritele ühiselt, sõltumata sellest, kas selline teos moodustab ühe jagamatu terviku või koosneb osadest, millest igaühel on samuti ka iseseisev tähendus. Iga kaasautor säilitab oma autoriõiguse tema poolt loodud iseseisva tähendusega osale kollektiivses teoses.

Juriidiliste isikute autoriõigust tunnustatakse NSV

Liidu ja liiduvabariikide seadusandlusega kindlaksmääratud juhtudel ja piirides. Teaduslikus või muus organisatsioonis teenistusülesannete täitmise korras loodud teose autoril on autoriõigus sellele teosele. Organisatsioon kasutab seda teost korras, mis on kindlaks määratud NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandlusega. Autorile tasu maksmise juhud määratakse samuti kindlaks NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandlusega.

Autori teost võivad teised isikud kasutada ainult autoriga või tema pärijatega sõlmitud lepingu alusel, välja arvatud seaduses ettenähtud juhud. Tüüplepingud (kirjastus-, lavastus-, filmistsenaariumi lepingud ja muud autorilepingud) autori teose kasutamise kohta kinnitatakse NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandlusega kindlaksmääratud korras. Teoste autorite õiguste kaitse tugevdamiseks on „Aluste“ §-s 101 ette nähtud, et autoriga sõlmitud lepingu tingimused, mis halvendavad tema olukorda, võrreldes seaduses või tüüplepingus kindlaksmääratud olukorraga, on tühised ja asendatakse seaduse või tüüplepinguga kindlaksmääratud tingimustega.

„Aluste“ § 102 näeb ette, et iga väljaantud teost võib autori nõusolekuta, kuid temale sellest teatamisega tõlkida teise keelde teose terviklikkuse ja mõtte säilitamise tingimusel. Teose kasutamise eest tõlkimisel teise keelde kuulub originaali autorile õigus tasule liiduvabariikide seadusandluses ettenähtud juhtudel. Tõlkijal on autoriõigus oma tõlkele.

„Aluste“ §-s 103 on näidatud, missugustel juhtudel võib teost kasutada autori nõusolekuta ja autoritasu maksmiseta. Autori nõusolekuta ja autoritasu maksmiseta, kuid kasutatud teose autori perekonnanime ja kasutamise allika kohustusliku äranäitamiseega on lubatud:

a) väljaantud, võõra teose kasutamine uue, loominguliselt iseseisva teose loomiseks, peale jutustava teose ümbertöötamise draamateoseks või stsenaariumiks ja vastupidi, samuti draamateose ümbertöötamise stsenaariumiks ja vastupidi;

b) teaduslikes ja kriitikaalastes töodes, õppealastes ja poliithariduslikes väljaannetes üksikute väljaantud teaduslike, kirjandus- ja kunstiteoste ning nendest väljavõtete reprodutseerimine liiduvabariikide seadusandlusega kindlaksmääratud piirides;

c) avaldatud teaduslikest, kirjandus- ja kunstiteostest

informeerimine ajakirjanduses, kinos, raadios ja televisioonis;

d) avalikult peetud kõnede, ettekannete, samuti avaldatud teaduslike, kirjandus- ja kunstiteoste reprodutseerimine ajalehtedes, kinos, raadios ja televisioonis;

e) vabaks külastamiseks avatud kohtades, välja arvatud näitused ja muuseumid, asuvate kujutava kunsti teoste reprodutseerimine ükskõik millisel viisil, peale mehaanilise kontaktkopeerimise.

Autori nõusolekuta, kuid tema perekonnanime äranäitamise ja autoritasu maksimisega on vastavalt „Aluste“ §-le 104 lubatud:

a) avaldatud teoste avalik esitamine; külastajatelt tasu mittevõtmise korral aga on autoril õigus tasule ainult liiduvabariikide seadusandlusega kindlaksmääratud juhtudel;

b) avaldatud teoste jäädvustamine filmile, heliplaadile, magnetlindile või mõnele muule seadmele avaliku reprodutseerimise või levitamise eesmärgil, välja arvatud teoste kasutamine kinos, raadios või televisioonis, millistel juhtudel autoritasu ei maksta;

c) helilooja poolt kirjandusteoste kasutamine tekstiga muusikateoste loomiseks;

d) kujutava kunsti teoste, samuti fotograafiliste teoste kasutamine tööstustoodetes, neil juhtudel ei ole autori perekonnanime äranäitamine kohustuslik.

Autoriõigus kuulub autorile eluaegselt. Autoriõiguse lühendatud tähtajad teoste üksikute liikide suhtes võidakse kindlaks määrata liiduvabariikide seadusandlusega. Autoriõigus läheb pärimise teel üle NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandlusega kindlaksmääratud korras ja piirides. Samuti määratakse liiduvabariikide seadusandlusega kindlaks piirid, mille ulatuses pärijad autoriõigusi teostavad, sealhulgas neile autoritasu väljamaksmise piirid olenevalt autoritasu summast, kuid mitte üle 50 protsendi tasust, mis oleks kuulunud autorile endale („Aluste“ § 105).

Riik võib autorilt või tema pärijatelt kohustuslikult välja osta autoriõiguse teose väljaandmiseks, avalikuks esitamiseks ja muuks kasutamiseks liiduvabariikide seadusandlusega kindlaksmääratud korras („Aluste“ § 106).

AVASTUS- JA LEIUTUSÕIGUS

Kommunismi ülesehitustöös omab erilist tähtsust avastus- ja leiutusõigus. On ju avastused, leiutused ja ratsionaliseerimisetepanekud üheks teguriks, mis aitab edasi viia nõukogude rahvamajandust, nõukogude kultuuri ja kindlustada meie maa kaitsevõimet agressorite võimalike rünnete vastu.

NLKP XXII kongressi otsuste elluviimisel aitab leiutus üha enam lahendada vastutavaid ja tähtsaid ülesandeid. Seetõttu on ka „Alustesse“ sisse võetud õigusnormid, mis reguleerivad avastustest, leiutustest ja ratsionaliseerimisetepanekutest tulenevaid õigussuhteid. Need õigusnormid peavad stimuleerima avastuste, leiutuste ja ratsionaliseerimisetepanekute edasist jõudsat arendamist NSV Liidus.

„Aluste“ avastusõiguse osas on ette nähtud, et avastuse autoril on õigus nõuda tema autorsuse ja prioriteedi tunnustamist avastuse suhtes, mida tõendatakse väljaantava diplomiga. Avastuse autoril on õigus diplomi saamisel väljamakstavale tasule, samuti ettenähtud soodustustele. Kõiki neid küsimusi reguleerib „Avastuste, leiutuste ja ratsionaliseerimisetepanekute põhimäärus“ („Aluste“ § 107).

Seaduses ettenähtud korras läheb pärimise teel üle õigus saada surnud autori avastuse diplomit, samuti tasu avastuse eest. Kõik võimalikud vaidlused avastuse autorsuse (kaasautorsuse) kohta lahendab kohus.

Leiutuse autoril on õigus oma valikul nõuda kas ainult tema autorsuse tunnustamist või tema autorsuse tunnustamist ja temale ainuõiguse andmist leiutuse kohta. Esiimesel juhul antakse leiutuse kohta välja autoritunnistus, teisel juhul aga patent. NSV Liidu piirides ja Nõukogude kodanike poolt välismaal tehtud leiutuste patenteerimist välismaal, samuti ka Nõukogude leiutuste igasugust ülendmist välismaale lubatakse ainult NSV Liidu Ministrite Nõukogu poolt kindlaksmääratud korras („Aluste“ § 110).

Neil juhtudel, kui leiutuse kohta on välja antud autoritunnistus, kuulub leiutuse kasutamise õigus riigile, kes hoolitseb leiutuse realiseerimise eest, arvestades selle leiutuse juurutamise otstarbekohasust. Kooperatiivsed ja

ühiskondlikud organisatsioonid võivad võrdsetel alustel riiklike organisatsioonidega kasutada nende tegevussfääri kuuluvaid leiutusi. Leiutajal, kellele on välja antud autoritunnistus, on oma leiutuse juurutamiseks vastuvõtmisel õigus tasule, sõltuvalt leiutuse juurutamise tulemusena saadavast kokkuhoiust või muust kasulikust efektist, samuti õigus ettenähtud soodustustele („Aluste“ § 111).

Patent antakse välja tähtajaga viisteist aastat, arvates avalduse esitamise päevast, ning samast päevast kaitsakse avaldaja õigusi. Mitte keegi ei või patendi valdaja nõusolekuta leiutust kasutada. Patendi valdaja võib välja anda loa (litsentsi) oma leiutuse kasutamiseks või patendi täielikult loovutada. Organisatsioon, kes kuni avalduse esitamiseni leiutuse kohta leiutajast sõltumata rakendas antud leiutust NSV Liidu piirides või tegi kõik selleks vajalikud ettevalmistused, säilitab õiguse antud leiutuse edasiseks tasuta kasutamiseks. Vaidlused selles küsimuses lahendatakse kohtu korras. Neil juhtudel, kui leiutusel on eriti oluline tähtsus riigi suhtes, kuid patendi valdajaga ei saavutata kokkulepet patendi loovutamiseks või litsentsi väljaandmiseks, võib riik patendi NSV Liidu Ministrite Nõukogu otsuse alusel välja osta või vastavale organisatsioonile antakse luba leiutuse kasutamiseks koos patendi valdajale tasu määramisega („Aluste“ § 112).

Juurutamisele võetud ratsionaliseerimisetepaneku autorile antakse välja tema autorsust kinnitav tõend. Tal on õigus tasule sõltuvalt ettepaneku juurutamise tulemusena saadud kokkuhoiust või muust kasulikust efektist ning samuti ka õigus ettenähtud soodustustele („Aluste“ § 113).

Nii leiutajad kui ka ratsionaliseerijad peavad aktiivselt kaasa aitama oma ettepaneku juurutamisele ja edasiarendamisele ning neil on õigus osa võtta töödest nende ettepanekute juurutamisel („Aluste“ § 114).

Õigus saada autoritunnistust või patenti leiutuse kohta, tõendit ratsionaliseerimisetepaneku kohta ja tasu nende eest, samuti ka patendil põhinev ainuõigus leiutusele lähevad üle seadusega kindlaksmääratud korras pärimise teel („Aluste“ § 115).

Vaidlused leiutuse autorsuse ja kaasautorsuse üle lahendab kohus. Samuti lahendab kohus vaidlused ratsionaliseerimisetepaneku prioriteedi üle, kui need ei ole

lahendatud ettepaneku juurutamise koha järgses organisatsioonis. Vaidlused leiutuse ja ratsionaliseerimisetpaneku eest väljamakstava tasu suuruse, arvestamise korra ja tähtaegade üle lahendatakse „Avastuste, leiutuste ja ratsionaliseerimisetpanekute põhimääruses“ ettenähtud korras, kusjuures leiutajal või ratsionaliseerijal, kes peab vastuvõetud otsust ebaõigeks, on õigus pöörduda kohtu poole („Aluste“ § 116).

Üksikasjaliselt on avastus- ja leiutusõigus reglementeeritud NSVL Ministrite Nõukogu poolt 24. aprillil 1959. a. vastu võetud „Avastuste, leiutuste ja ratsionaliseerimisetpanekute põhimäärusega“ ja NSVL Ministrite Nõukogu poolt samal kuupäeval kinnitatud „Avastuste, leiutuste ja ratsionaliseerimisetpanekute eest tasumaksimise juhendiga“.

VII osa

PARIMISÕIGUS

Vastavalt NSV Liidu Konstitutsiooni §-le 10 on isikliku omandi pärimisõigus nagu kodanike isiklik omandiki, kaitstud seadusega. Pärimisõigus on otseselt seotud kodanike isikliku omandiõigusega. Kuna „Alustega“ on teatud muudatused sisse viidud kodanike isiklikku omandiõigusse, on need muudatused kajastunud ka pärimisõigust käsitlevates õigusnormides.

Nagu senigi, toimub pärimine seaduse ja testamendi järgi. Seadusjärgne pärimine leiab aset, kui ja kuivõrd seda ei ole testamendiga muudetud. Kui aga ei ole seadusega ka testamendijärgseid pärijaid või kui ükski pärijaist pärandit vastu ei võtnud või kui testaator kõik pärijad pärandist ilma jättis, siis läheb surnu vara pärimisõiguse järgi riigile üle.

„Aluste“ §-ga 118 on kindlaks määratud ainult seadusjärgse pärimise esimese ringi pärijad. Seadusjärgse pärimise järgnevad ringid võidakse kindlaks määrata liiduvabariikide seadusandlusega. Seadusjärgsel pärimisel on esimese ringi pärijaiks võrdsetes osades surnu lapsed, sealhulgas ka lapsendatud, abikaasa ja vanemad (lapsendajad). Esimese ringi pärijate hulka kuulub ka surnu laps, kes sündis pärast tema surma. Seega on pärandaja vane-

mad senisest teise ringi pärijate seisundist üle toodud esimesse ringi ning on ära kaotatud vahetegemine töövõimetute ja töövõimeliste vanemate vahel nende pärimisringi arvamisel.

Pärandaja lapselapsed ja lapselapselapsed on esimese ringi seadusjärgseiks pärijaiks vaid sel juhul, kui pärandi avanemise ajaks ei ole elus seda nende vanemat, kes oleks olnud pärijaks; nad pärivad võrdselt selle osa, mis oleks seadusjärgsel pärimisel kuulunud nende surnud vanemale. Järgneva ringi pärijad kutsutakse seadusjärgsele pärimisele ainult eelneva ringi pärijate puudumisel või kui need pärandit vastu ei võtnud.

Kehtiva TsK § 418 kohaselt kuuluvad surnu seadusjärgsete pärijate hulka esimese ringi pärijatena töövõimetud isikud, kes olid tema ülalpidamisel kuni tema surmani mitte vähem kui üks aasta. „Aluste“ sätete kohaselt kuuluvad sellised isikud ka nüüd küll seadusjärgsete pärijate koosseisu, kuid mitte esimese ringi pärijatena, vaid teiste pärijate olemasolu korral pärivad nad võrdselt selle ringi pärijatega, kes pärimisele kutsuti; iseseisvalt pärivad nad sel korral, kui teisi pärijaid ei ole. Tavalise koduse sisustuse ja tarbimise esemed lähevad üle pärandajaga koos elanud seadusjärgsetele pärijatele, sõltumata nende ringist ja pärandiosast.

Senisega võrreldes on laiendatud testamendijärgset pärimist. „Aluste“ § 119 sätib, et iga kodanik võib testamendi järgi jätta kogu oma vara või selle osa, kaasa arvatud tavalise koduse sisustuse ja tarbimise esemed, ühele või mitmele nii seadusjärgsete pärijate ringi kuuluvale kui ka mittekuuluvale isikule, samuti ka riigile või üksikuile riiklikele, kooperatiivseile ja ühiskondlikele organisatsioonidele. Seni võis testamendi järgi pärandada vaid seadusjärgsete pärijate ringi kuuluvatele isikutele ning riiklikele ja ühiskondlikele organisatsioonidele, ainult seadusjärgsete pärijate puudumisel võis pärandada igale isikule.

Kuid seejuures on silmas peetud alaealiste ja teiste töövõimetute isikute huve. „Alused“ sätivad, et pärandaja alaealised või töövõimetud lapsed, sealhulgas ka lapsendatud, samuti töövõimetud abikaasa, vanemad (lapsendajad) ja tema ülalpeetavad pärivad, sõltumata testamendi sisust, mitte vähem kui kaks kolmandikku osast (TsK §-i 422 järgi oli terve osa), mis oleks igaühele neist kuulunud.

seadusjärgsel pärimisel, see on nõndanimetatud sundosa. Sundosa suuruse kindlaksmääramisel võetakse arvesse ka tavalise koduse sisustuse ja tarbimise esemeist koosneva pärandvara väärtus.

Hoiustaja surma korral hoiuste käsutamise kord riiklikes hoiukassades ja NSV Liidu Riigipangas hoiustajate erikorralduste järgi määratakse kindlaks tähendatud krediitiasutuste põhikirjadega ja kindlaks määratud korras väljaantud eeskirjadega.

„Alused“ sätivad, et pärandi vastu võtnud pärija vastutab pärandaja võlgade eest temale üleläänud pärandvara tegeliku väärtuse piirides. Samuti vastutab ka riik, kellele vara on üle läinud pärijate puudumise või pärijate poolt pärandi mittevastuvõtmise tõttu või testamendi järgi.

Seni puudus õiguslik norm, mis oleks määratlenud pärandi avanemise koha mõiste. Vaidluste lahendamisel antud küsimustes juhendusid kohtud NSV Liidu Ülemkohtu Pleenumi 10. aprilli 1957. a. määruse „Kohtupraktikast pärimisasjades“ punkt 2 sätetest. Nüüd on „Aluste“ §-ga 121 see puudus kõrvaldatud ja kinnistatud kohtupraktikas väljakujunenud seisukoht, et pärandi avanemise kohaks loetakse pärandaja viimane alaline elukoht, kui aga see on teadmata, siis vara või selle põhilise osa asukoht.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 10. aprilli 1962. a. seadluse § 12 kohaselt laienevad „Aluste“ §-de 117—121 eeskirjad pärandvarale, mis on avanenud enne „Aluste“ kehtestamist, kuid mida ei ole ükski pärija vastu võtnud ja mis ei ole pärimisõiguse järgi riigile üle läinud kuni 1. maini 1962. a.

VIII osa

VALISMAALASTE JA KODAKONDSUSETA ISIKUTE ÕIGUSVÕIME. VALISRIIKIDE TSIVIILSEADUSTE NING RAHVUSVAHELISTE LEPINGUTE JA KOKKULEPETE KOHALDAMINE

Seoses Nõukogude Liidu väliskaubanduse laiendamisega ning välismaaga kultuurisidemete hoogsa arenemisega on ammu tekkinud vajadus lahendada nõukogude

seadusandluses hulk küsimusi, mis käsitlevad välisriikide kodanike õiguslikku seisundit ja välisriikide seaduste kohaldamist. „Aluste“ viimases osas äratoodud õigusnormid vastavad nendele vajadustele.

„Aluste“ § 122 kohaselt kasutavad välisriigi kodanikud NSV Liidus tsiviilõigusvõimet võrdselt Nõukogude kodanikega. Üksikuid erandeid võidakse kehtestada vaid NSV Liidu seadusega. Vastukitsendusi nende riikide kodanike suhtes, kus on olemas Nõukogude kodanike tsiviilõigusvõime erilised piiramised, võidakse kehtestada vaid NSV Liidu Ministrite Nõukogu määrustega.

NSV Liidus elunevad kodakondsuseta isikud kasutavad tsiviilõigusvõimet samuti võrdselt Nõukogude kodanikega ning üksikuid erandeid võidakse kehtestada ainult NSV Liidu seadusega („Aluste“ § 123).

Välismaised ettevõtted ja organisatsioonid võivad ilma erilise loata teostada NSV Liidus väliskaubanduslikke tehinguid ning nendega seotud tehinguid arveldus-, kindlustus- ja muude operatsioonide alal Nõukogude väliskaubanduslike koondistega ja teiste Nõukogude organisatsioonidega, kellele on antud selliste tehingute teostamise õigus („Aluste“ § 124).

Välismaal teostatud tehingu vormi suhtes kohaldatakse tehingu teostamise koha seadust. Tehingut ei või tunnistada tühiseks ainuüksi vormi mittejärgimise tõttu, kui on järgitud NSV Liidu või vastava liiduvabariigi seadusandluse nõudeid. Nõukogude organisatsioonide poolt teostatud väliskaubanduslike tehingute vorm ja nende allkirjutamise kord, sõltumata nende tehingute teostamise kohast, määratakse kindlaks NSV Liidu seadusandlusega („Aluste“ § 125).

Poolte õigused ja kohustused väliskaubandusliku tehingu kohaselt määratakse kindlaks selle tehingu teostamise koha seaduste järgi, kui poolte kokkuleppega ei ole kindlaks määratud teisiti. Tehingu teostamise koht aga määratakse kindlaks Nõukogude seaduste järgi („Aluste“ § 126).

Nõukogude seadusandluses ei olnud seni juhiseid selle kohta, millise seaduse järgi tuleb lahendada suhted pärimise, isiku testamendi koostamise võime ja testamendi vormi küsimustes neil juhtudel, kui tegemist on välisriikide õigusnormidega reguleeritavate pärimissuhetega. „Aluste“ § 127 sätted annavad esmakordselt kindlad

juhised neis küsimustes. Pärimissuhted määratakse kindlaks selle maa seaduse järgi, kus oli pärandaja viimane alaline elukoht. Isiku võime testamendi koostamiseks ja tühistamiseks, samuti ka testamendi ja selle tühistamise akti vorm määratakse kindlaks selle maa seaduse järgi, kus oli testaatori alaline elukoht akti koostamise momendil. Testamenti või selle tühistamist ei või tunnistada tühiseks ainuüksi vormi mittejärgimise tõttu, kui viimane vastab akti koostamise koha seaduse või Nõukogude seaduste nõuetele. NSV Liidus asuvate ehitiste pärandamine määratakse kõikidel juhtudel kindlaks Nõukogude seaduse järgi ning sama seaduse järgi määratakse kindlaks isiku võime testamendi koostamiseks või tühistamiseks, samuti ka nende vorm, kui pärandatakse NSV Liidus asuv ehtis.

„Aluste“ §-s 128 toodud norm rõhutab, et välisriigi seadust ei kohaldata, kui selle kohaldamine oleks vastuolus nõukogude korra alustega. See on rahvusvahelise eraõiguse üldtunnustatud põhimõte.

Eeskirjad, mis on väljendatud „Aluste“ §-s 129, puudutavad neid juhte, kus rahvusvahelise kokkuleppega, millest võtab osa NSV Liit, on kehtestatud teistsugused eeskirjad kui need, mis sisalduvad Nõukogude tsiviilseadusandluses. „Alused“ sätivad, et siis kohaldatakse rahvusvahelise lepingu või rahvusvahelise kokkuleppe eeskirju. Sama sätet kohaldatakse liiduvabariigi territooriumil, kui rahvusvahelises lepingus või kokkuleppes, millest võtab osa liiduvabariik, on kehtestatud teistsugused eeskirjad, kui on ette nähtud liiduvabariigi tsiviilseadusandluses.

Need eeskirjad omavad erilist tähtsust NSV Liidu suhetele teiste sotsialistliku süsteemi maadega, kuna nendes suhetes rahvusvahelise eraõiguse küsimuste lahendamise põhiliseks allikaks on mitte riikide sisemised seadused, vaid rahvusvahelised lepingud ja teised rahvusvahelise iseloomuga aktid.

*

„NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilseadusandluse alused“ kehtivad alates 1. maist 1962. a. ja on kindlaks lähtekohaks liiduvabariikide (sealhulgas ka meie vabariigi) uute tsiviilkoodeksite ja muude tsiviilõiguse valdkonda

kuuluvate seadusandlike aktide väljatöötamisel ja väljaandmisel vastavalt nendele nõuetele, mis sellele seadusandlusele esitatakse kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ülesehitamise perioodil.

Seni aga, kuni ei ole kehtestatud uued liiduvabariikide tsiviilkoodeksid ja muud tsiviilõiguslikke küsimusi reguleerivad seadusandlikud aktid, kuuluvad käesoleval ajal kehtivad tsiviilõiguslikud normid kohaldamisele vaid sedavõrd, kui nad ei ole vastuolus „NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilseadusandluse alustega“, öeldakse NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 10. aprilli 1962. a. seadluse „„Tsiivilseadusandluse aluste“ ja „Tsiivilkohtumenetluse aluste“ kehtestamise korra kohta“ §-s 1.

EESTI NSV ULEMNÕUKOGU PRESIIDIUMI

SEADLUS

„NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilseadusandluse aluste“ § 25 teise lõigu ja §-de 26 ning 95 rakendamise korra kohta

Vastavalt NSV Liidu Ulemnõukogu Presiidiumi 10. aprilli 1962. aasta seadluse „Tsiviilseadusandluse aluste“ ja „Tsiviilkohtumenetluse aluste“ kehtestamise korra kohta“ §-le 13 Eesti NSV Ulemnõukogu Presiidium

otsustab:

1. „NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilseadusandluse aluste“ § 25 teise lõigu ellurakendamiseks kehtestada, et kodanikud, kelle isiklikus omandis seisuga 1. mai 1962 on rohkem kui üks elamu, on kohustatud üleliigse elamu (elamud) omal valikul võõrandama hiljemalt 1. maiks 1963.

Juhul kui pärast 1. maid 1962 abielu, pärimise või mõne muu seadusliku aluse tõttu ilmneb, et kodaniku omanduses on rohkem kui üks elamu, on tal õigus jätta enda omandusse ükskõik milline neist elamutest. Teise elamu (elamud) peab omanik võõrandama ühe aasta jooksul, arvates teisele elamule (elamutele) omandiõiguse tekkimise päevast.

Antud eeskiri kehtib ka juhul, kui kooselavatel abikaasadel ja nende alaealistel lastel on rohkem kui üks elamu, mis isikliku omandiõiguse alusel kuulub ühele neist või on nende ühine omand.

Erandjuhtudel (haigus, pikaajaline komandeering jms.) võib kohalik töörahva saadikute nõukogu täitevkomitee pikendada liigse elamu (elamute) võõrandamise tähtaega.

2. Kui omanik ühe aasta jooksul liigset elamut (elamuid) ei võõranda, kuulub see elamu (elamud) kohaliku tööraha saadikute nõukogu täitevkomitee otsuse põhjal kohtutäituri poolt sundkorras müümisele kohtuotsuste täitmiseks ettenähtud korras. Pärast sundkorras müümisega seotud kulude katmist antakse müügist saadud summad üle elamu (elamute) endisele omanikule. Kui elamut (elamuid) ei saa müüa ostjate puudumise tõttu, läheb elamu (elamud) kohaliku tööraha saadikute nõukogu täitevkomitee otsuse põhjal tasuta riigi omandusse.

3. „NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilseadusandluse aluste“ § 26 sätete ellurakendamiseks kehtestada, et riigi ja kodanike, kooperatiivse või ühiskondliku organisatsiooni ja kodanike ühisomandiõigus lõpetatakse ühel alljärgneval viisil:

1) vara jagamise teel natuuras, kui selline jagamine on võimalik;

2) kodanikule kuuluva osa väljaostmise teel riigi, kooperatiivse või ühiskondliku organisatsiooni poolt;

3) riigile, kooperatiivsele või ühiskondlikule organisatsioonile kuuluva osa kodanikule müümise teel;

4) kogu vara müümise teel koos saadud summa järgneva jagamisega kaasomanike vahel vastavalt nende osadele.

Ühe nimetatud viisi valik määratakse vastavate riiklike, kooperatiivsete või ühiskondlike organisatsioonide kokkuleppel kodanikega, kui aga kokkulepet ei saavutata — siis kohtu poolt. Riigile, kooperatiivsele või ühiskondlikule organisatsioonile kuuluva elamu osa müümisel kuulub ostueesõigus isikutele, kes elavad selles maja osas, nende keeldumisel aga — kodanikele — ühise omandi kaasomanikele, kusjuures tuleb järgida kodaniku isiklikus omandis olla võiva elamu kindlaksmääratud piirnorme.

4. Kehtestada, et riigi ja kodaniku või kooperatiivse või ühiskondliku organisatsiooni ja kodaniku ühisomandiõigus, mis tekkis enne 1. maid 1962 tuleb lõpetada hiljemalt 1. maiks 1963. Pärast 1. maid 1962. a. tekkinud ühisomandiõigus tuleb lõpetada ühe aasta jooksul, arvates ühisomandiõiguse tekkimise päevast käesoleva seadluse §-s 3 kindlaksmääratud korras.

5. „NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilseadusandluse aluste“ § 95 sätete ellurakendamiseks kehtestada, et

kahju, mida kodanik kandis sotsialistliku vara päästmisel, kuulub heastamisele täies ulatuses selle organisatsiooni poolt, kelle vara kannatanu päästis.

Kuni „Eesti NSV tsiviilkoodeksi“ vastuvõtmiseni ja kehtestamiseni määratakse sotsialistliku vara päästmisel kodaniku poolt kantud kahju heastamise suurus ja isikute ring, kellel on õigus kahju heastamisele kodaniku surma korral sotsialistliku vara päästmisel, kohtu poolt „NSV Liidu ja liiduvabariikide tsiviilseadusandluse aluste“ §-de 88 lg. 1, 91 lg. 2 ja 92 eeskirjade järgi.

6. Käesolev seadlus kehtestatakse 1. maist 1962. a.

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi
esimees

A. Müürisepp

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi
sekretär

B. Tolbast

Tallinn, 22. juunil 1962.

SISUKORD

Eessõna	3
I osa. Üldsätted	5
II osa. Omandiõigus	17
III osa. Kohustusõigus	25
1. peatükk. Üldsätted kohustuste kohta	25
2. peatükk. Ost-müük	27
3. peatükk. Hange	29
4. peatükk. Põllumajandussaaduste riiklik kokkuost kolhoosidelt ja sovhoosidelt	31
5. peatükk. Varakasutus	32
6. peatükk. Eluruumi üürimine	33
7. peatükk. Töövõtt	37
8. peatükk. Kapitaalehituse töövõtt	38
9. peatükk. Vedu	39
10. peatükk. Riiklik kindlustus	41
11. peatükk. Arveldus- ja krediidisuhted	42
12. peatükk. Kahju tekitamisest tulenevad kohustused	43
13. peatükk. Sotsialistliku vara päästmisest tulenevad kohustused	46
IV osa. Autoriõigus	47
V ja VI osa. Avastus- ja leiutusõigus	51
VII osa. Pärimisõigus	53
VIII osa. Välismaalaste ja kodakondsuseta isikute õigusvõime. Välisriikide tsiviilseaduste ning rahvusvaheliste lepingute ja kokkulepete kohaldamine	55

Плутус Карл Аугустович
ЧТО НОВОГО В СОВЕТСКОМ
ГРАЖДАНСКОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ?

На эстонском языке

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja M. Teemägi

Tehniline toimetaja A. Odamus

Korrektorid P. Hiie ja V. Leibak

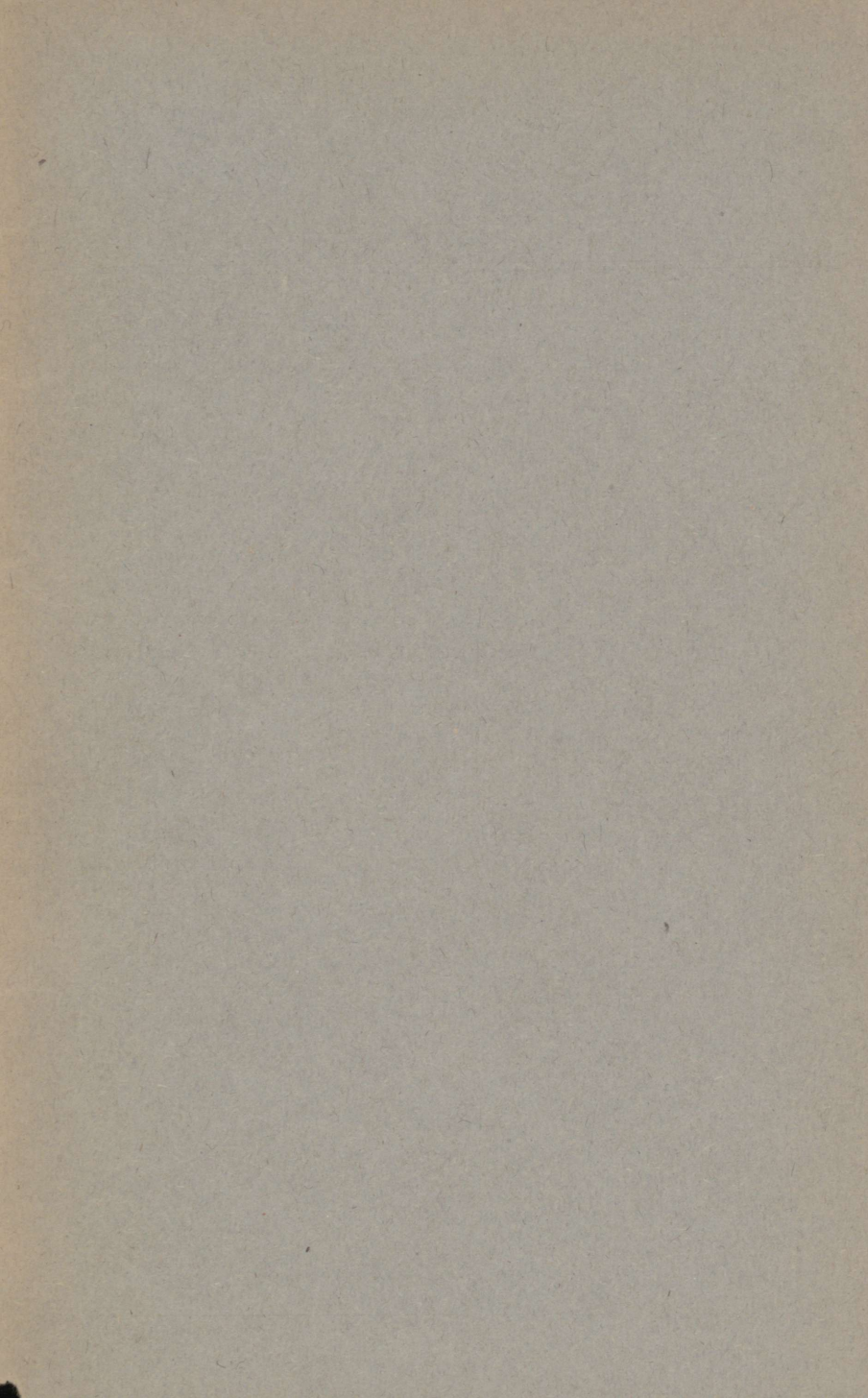
Ladumisele antud 29. IV 1962. Trükkimisele antud 11. VI 1962. Paber 54×84, $\frac{1}{16}$. Trükipoognaid 4. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 3,28. Arvutuspoognaid 3,36. Trükiarv 2500. MB-05026. Tell. nr. 1140. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tn. 54/58.

Hind 8 kop.

ON ILMUMAS:

**Eesti NSV kohtukorralduse seadus.
Kommenteeritud väljaanne.**

Brošüür on järjekordne väljaanne juriidilisi küsimusi käsitlevate Eesti NSV tähtsamate seadusandlike õigusaktide kommenteeritud väljaannete sarjas. Teoses käsitletakse õigusemõistmise eesmärke ja ülesandeid, kohtute moodustamise ja tegevuse aluspõhimõtteid, selgitatakse advokatuuri ülesandeid, prokuröri osavõttu kohtute tööst, kohtuotsuste ja määruste täitmist. Brošüür on määratud laiale lugejaskonnale.

8 kop.

A-24675

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00358056 2